

sindikalni poročevalec

ŠT. 3

19. APRIL 1984

Iz vsebine: Dvodnevni sindikalni posvet v Lipici

Med nami v sindikatih ni neenotnosti, ker se zavedamo, v kakšnem položaju smo; to kaže tudi na visoko stopnjo naše sindikalne odgovornosti do nalog pri uresničevanju stabilizacije.

Marjan Orožen ob zaključku

— iz uvodne
besede
Marjana
Orožna:

Gospodarstvu več samostojnosti, samoupravljanju pa boljšo materialno podlago

Prispevek dr. Mirana Mihelčiča v javni razpravi o osnutku družbenega dogovora o skupnih osnovah in merilih samoupravnega urejanja odnosov pri pridobivanju in razporejanju dohodka in čistega dohodka, delitvi sredstev za osebne dohodke in skupno porabo v SFRJ. Gradivo je prispevek za dograjevanje omenjenega družbenega dogovora, ki je zdaj v javni razpravi v vsej Jugoslaviji. To besedilo je koristno tudi za usposabljanje sindikalnih aktivistov in vseh tistih, ki se v ozdih ukvarjajo z delitvijo osebnih dohodkov.

Marjan Orožen, predsednik RS ZSS (iz uvodne besede)

Predsednik Marjan Orožen je v svoj uvodni govor zajel predvsem tista vprašanja, ki najneposredneje vplivajo na delo sindikalnih aktivistov in se nanašajo na naloge Zveze sindikatov Slovenije. Najprej se je zadržal pri zaključni bilanci lanskega gospodarjenja v Sloveniji, zatem pa je širše spregovoril še o predvidenih ukrepih in spremembah na področju cen in reproduktivne sposobnosti gospodarstva. V tej zvezi je navedel tudi številne naloge, ki čakajo sindikate in njegove aktiviste v prihodnjem obdobju.

Rezultati gospodarjenja so spodbudni, toda zaradi neobrzdane inflacije se lahko razmere poslabšajo

Podatki o lanskem gospodarjenju kažejo znaten porast proizvodnje, produktivnosti dela, izvoza pa tudi dokaj usklajeno porabo, je uvodoma poudaril Marjan Orožen. Ti tokovi so se nadaljevali tudi v prvih letošnjih mesecih. To je gotovo ohrabrujoče. Na tej podlagi in tudi sicer lahko ugotovimo, da so politične razmere oziroma razpoloženje delavcev v Sloveniji dobri. To potrjuje tudi dejstvo, da se delavci odzivajo na probleme, s katerimi se soočamo, da so pripravljeni delati več od normalnega in rednega obsega, da je bilo letos manj konfliktnih situacij kot v enakem obdobju lani. Toda računati moramo tudi na to, da se lahko razmere kaj hitro poslabšajo, če bo inflacija znova udarila po realnem osebnem dohodku in standardu in če se bo nadaljeval administrativni pritisk na združeno delo in samoupravljanje.

Kolebanja zastran dolgoročnega programa, je med drugim rekel predsednik Orožen, o čemer smo zadnje čase veliko govorili, bodo prav gotovo povzročala občutek negotovosti glede našega jutri in tudi nadaljnjih smeri našega družbenega razvoja.

Temeljni konflikt, s katerim se danes soočamo v Jugoslaviji, je gotovo odnos do dolgoročnega programa gospodarske stabilizacije oziroma do njegovega uresničevanja. Vsi forumi v zadnjem času opozarjajo na zaostajanje. Moramo se vprašati, kaj je ozadje tega zaostajanja. Lahko je to dejstvo, da tega programa ni pripravil Zvezni izvršni svet, ampak posebna komi-

Gospodarstvu več samostojnosti, samoupravljanju pa boljšo materialno podlago

sija in se stvari zdaj zapletajo pri tistih, ki bi morali stvari izpeljati. Lahko bi postavili vprašanje o sposobnosti ali nesposobnosti organov in kadrov, ki pri teh stvareh delajo, lahko bi postavili vprašanje o znanju ali neznanju. Glede tega si v Jugoslaviji ne bi smeli delati nobenih iluzij. V tem smislu, da gre za znanje ali neznanje, da gre za poznavanje ali nepoznavanje stvari. V bistvu smo prišli do točke, ko se postavlja vprašanje o nadaljnji usodi sistema socialističnega samoupravljanja kot produkcijskega odnosa. Gre za ofenzivo sil, ki jim zasnova gospodarjenja na ekonomskih načelih: da jim pripada dohodek le po rezultatih dela, ne ustreza. Teh sil ni mogoče ločevati po republikah. Povsod so, ponekod močnejše, drugod šibkejše, ponekod pa že kar odkrito govorijo o tem, da je treba spremeniti naš sistem in s tem tudi njegove nosilce.

Res je, da smo z administrativno-etatiističnimi metodami razreševanja družbenih vprašanj, predvsem usklajevanja možnosti in potreb na področju delitve, pripomogli k popačeni zavesti ljudi, ko vse manj razmišljajo, kako priti do dohodka z boljšim delom in z boljšim gospodarjenjem, združevanjem dela in sredstev, s povezovanjem, z novimi proizvodnjami itd., vse bolj pa, kako do tega priti z zviševanjem cen ali si zagotoviti dohodek s socializacijo slabših rezultatov gospodarjenja, kako priti do dohodka z uveljavljanjem politike povprečij, kar je zelo očitno v zakonih in družbenih dogovorih.

V odnosu do uveljavljanja dolgoročnega programa gospodarske stabilizacije pravzaprav nismo razvili idejnopolitične akcije za mobilnost subjektivnih dejavnikov pri uveljavljanju tega programa. V takšnih razmerah so živele in se javno izrazile vse tiste idejne in politične razlike, za katere je skupne rešitve dala komisija, ki je pripravljala dolgoročni program. Zdaj se v Jugoslaviji ali v posameznih okoljih znova po-

javljajo težnje po razpravah o vprašanjih, ki so z dolgoročnim programom že rešena. Ne bi bilo smiselno niti oportuno pristajati na takšne razprave, ki bi jih nekateri radi vsilili danes.

Izhod je treba iskati drugje. Ne samo prek centrov vrhov v boju za stabilizacijo, ampak predvsem v aktiviranju najširših slojev delavskega razreda. Pri programu gospodarske stabilizacije je torej treba mobilizirati delavski razred, da bo ustvarjal pravo ozračje in prava merila za tisto, kar se v družbenem in gospodarskem življenju mora zgoditi.

Mnogi bi radi še naprej gradili na cenah

Med delavci vlada negotovost, kaj se bo zgodilo, kaj prinašajo novi ukrepi. Poslovodne strukture pa v glavnem razmišljajo o tem, kako bi povečevali cene. Mnogi imajo v predalih že nove kalkulacije za dvig cen, ki se gibljejo od 50 in celo do 100 ali 150%. To pomeni, da gradijo svoj položaj na stvarnih temeljih. Mislijo, da bodo s povečevanjem cen pokrili svojo odgovornost za neučinkovito gospodarjenje v posameznih OZD. Pritiskajo za posojila, da bi zadržali zaloge itd. Ob tem pa še nismo doživeli, da bi bilo slišati obtožbe takšnega vedenja tudi v drugih okoljih, iz posameznih občin, iz posameznih OZD. Ustvarjati moramo politično vzdušje za to, da ne bo nihče špekuliral z zalogami ali ustvarjal razmere za to, da bi jutri lahko vnovič prišlo do porabniške mrzlice z vsemi njenimi posledicami. Tega v Sloveniji v tem trenutku ni. Na nekaterih drugih območjih Jugoslavije pa je to že opaziti. Dogovorjeno je, da je treba aktivirati vse organe državne inšpekcije, da bi to preprečevali. Vendarle brez političnega vzdušja, ki ga lahko ustvarimo samo mi, tudi inšpekcija ne bo kaj prida uspešna.

Malo ali celo sploh nič ne razmišljamo o temeljnih resnicah in stvarnosti. Manevrski prostor za rast cen je izčrpan, razen če pristanemo — kot Zveza sindikatov ali kot delavski razred Slovenije — na nadaljnje zniževanje življenjske ravni. V to, da bi vse gradili na povečevanju inflacije, v Zvezi sindikatov ne moremo privoliti, ker na to ne more pristati delavec. Od splošnega moramo preiti h konkretnemu. Začeti moramo opazovati ravnanje posameznih ozdov, več o tem pa razmišljati tudi v naši organizaciji. V ozdih žal premalo razmišljajo o tem, kaj storiti in kako obvladati cene.

V sindikatih bi morali začeti razmišljati o tem, da je treba predloge za 70-, 80-, 100-ali večodstotno povečanje cen obravnavati kot motnje v gospodarjenju in začeti postavljati vprašanja o zaupnici poslovodnim organom, ki gradijo obstoj kolektiva na dvigovanju cen, ne pa na trdnejših ekonomskih in drugih temeljih, kar edino lahko pripelje do stabilizacije.

Predvsem se moramo zavedati, da je sindikat delavska organizacija

Ob tem se postavlja vprašanje o vlogi in odgovornosti naših občinskih svetov ZSS. Mnogi naši dogovori, ki jih sklenemo v republiki, na sejah predsedstva, v RS ZSS pa tudi na takih posvetih, prihajajo le do ravni občin, ostajajo v občinskem svetu, ne pridejo pa do izvršnih odborov oziroma do članstva. Akcije seveda ni. Mobilnosti ni in tudi ne reagiranj. Mnogi občinski sveti in tudi mnogi naši poklicni delavci nimajo do problemov delavca svojih stališč. Včasih nimajo celo nobenih stališč in ponavljajo tista, ki jih imajo v občinskih skupščinah in v upravnih organih. Marsikje naši kadri poslušajo prej vse druge kot svoje občinsko ali republiško vodstvo, kot da dobivajo osebne dohodke od njih, ne pa od Zveze sindikatov. Prihaja čas, ko se bo treba zaradi interesov stabilizacije in interesov delavcev pri posameznih vprašanjih tudi distancirati, se opredeliti, zlasti pa imeti svoja stališča.

V razpravi o zaključnih računih je vrsta izvršilnih odborov osnovnih organizacij ZS zahtevalo dopolnilne podatke k poslovnim poročilom. Tega v njihovih občinskih svetih ZS niso podprli, kakor da je lažja zamera delavcem kot direktorjem. Tako enotnosti in učinkovitosti sindikata ne bomo dosegli. Brez izpostavljanja tovarišev v osnovnih organizacijah ZS ne moremo govoriti o učinkovitosti naše akcije.

V nekaterih organizacijah združenega dela so delavci zaradi posojil za osebne dohodke zahtevali sanacijske programe

oziroma ukrepe za odpravo motenj. Tudi ti izvršni odbori OO ZS niso dobili podpore za svoje zahteve. Če bomo tako delali, potem stvari ne bomo pripeljali do kraja.

Vrsta občinskih svetov ZS še naprej podpira dajatve in prispevke, ki jih zbirajo v občinah, politiko samoprispevkov, s katerimi širimo dejavnosti, namesto da bi vsa razpoložljiva sredstva, denimo, v prosveti namenili za osebne dohodke prosvetnih delavcev. Odpravo težav pa nato pričakujejo od republike. Odveč je torej vpitje v posameznih okoljih, kako slabi so osebni dohodki delavcev v zdravstvu in prosveti, hkrati pa širiti programe in se odločati za nove naložbe. Kam nas to pelje? Prihaja čas, ko se bomo morali kot sindikat postaviti na stališče, da so na prvem mestu osebni dohodki delavcev in šele potem vse drugo.

Skratka, marsikje se sindikalni aktivisti še vedno vedejo tako, kot da jih ne bi izvolili delavci, ampak koordinacija v občini. Zato bi bilo prav, da tisti, ki se čutijo bolj odgovorni drugim dejavnikom namesto delavcem in svojim sindikalnim organizacijam, razmislijo o tem, ali so primerni za odgovorna mesta v sindikatih. Prihaja namreč čas, ko bomo morali v delavski organizaciji razmišljati tako, kot razmišljajo delavci, ne pa tako kot razmišljajo posamezne ožje strukture v našem sistemu.

Mnoge stroške bo treba dati na sito

Marjan Orožen se je nato znova vrnil k podatkom o gospodarjenju v letu 1983 in v prvih treh mesecih letos. Ob tem je poudaril, da je bilanca za leto 1983 odkrila vrsto mest, kjer so razmere težke in zapletene pa tudi ranljive. Podatki so lahko večkrat varljivi. Eno je namreč, ko gledamo odstotek proizvodnje, produktivnosti, izvoza itd., drugo pa je razčlenitev dohodkovne in finančne situacije. »Zato bi morali v vseh občinskih svetih ZS razpravo o tem poglobiti,« je poudaril, »in zahtevati ukrepe za odpravljanje motenj v vseh tistih organizacijah združenega dela, kjer so se motnje pokazale posebej izrazito.«

Povsod tam bi morali razpravo nadaljevati potem, ko bodo znani rezultati gospodarjenja v prvem četrtletju letos. Zlasti pa se moramo temeljito pripraviti na poglobljeno razpravo o polletnih rezultatih gospodarjenja.

Lani smo dosegli rezultate, o katerih veliko govorimo, manj pa govorimo o tem, kako je to vplivalo na dohodek oziroma kako smo ga pridobivali. Za Zvezo sindikatov je pomembno, da se bolj poglobljamo v finančne tokove in v uresničevanje plana. Za tem je namreč delovni človek ter njegov socialni položaj. Morali bi se vprašati po

vzrokih, zakaj ob velikem nominalnem porastu družbenega proizvoda hitreje rastejo vsi stroški, zlasti tako imenovane druge obveznosti in zakaj tako močno zaostaja rast amortizacije, ki je tako majhna, da ne omogoča več niti normalne obnove izrabljenih sredstev.

Analizirati moramo najpomembnejše stroškovne postavke, zlasti:

- tečajne razlike — to je objektivno dejstvo, na katero moramo računati

- prehrano, ki je na račun materialnih stroškov dosegla indeks 145;

- izdatke za zaščito pri delu in okolja (indeks je 158, ob tem pa se z zaščito pri delu ne moremo pohvaliti, zato je vprašanje, kaj se skriva v tem porastu);

- razne stroške, ki so narasli do indeksa 162,

- stroške za službena potovanja (indeks je 140,7) itd.

Tudi sredstev za skupno porabo smo lani porabili več, kot bi jih lahko po dogovoru.

Najbolj stabilna postavka so osebni dohodki, ki so sicer rasli za 29 % počasneje od dohodka, in ne za 35 %, kakor je bilo dogovorjeno z resolucijo. Vendar to ni bistveno odstopanje. Osebni dohodki delavcev so bili v Sloveniji višji za 28,2 %!, kar ob 40-odstotni povprečni rasti cen pomeni, da so se realno znižali za 12 %.

Druga postavka, ki zasluži našo posebno pozornost, so izgube. Lani so bile za 49 % večje kot v letu 1982. Le delno jih bodo lahko pokrile organizacije same, kar 8 milijard pa bo treba tako ali drugače zbrati ali zgubarje pustiti v stečaj.

Tretja postavka, ki zahteva podrobnejšo analizo, je akumulacija. Po podatkih se je povečala za 59 %. Toda to povečanje je samo navidezno, saj je manjša od vrednosti zalog, ki jih imajo organizacije združenega dela in ki so večje kar za 52,3 %. Zaloge so hud problem likvidnosti oziroma finančne sposobnosti združenega dela v Sloveniji. O tem premalo govorimo in razmišljamo. Politiko velikih zalog branimo z utemeljitvijo, da je treba imeti blago na zalogi zaradi normalne proizvodnje, saj tega blaga večkrat ni mogoče dobiti prav v času, ko ga najbolj potrebuješ. Vse to kaže na šibko organiziranost proizvodnje in šibko povezanost našega združenega dela.

Velike zaloge so eden bistvenih vzrokov inflacije pri nas, kajti v njih so zamrznjena ogromna poslovna sredstva.

Čim manj odvisnosti od posojil

Četrto vprašanje, o katerem je treba poglobiti razpravo, so razmere pri gospodarjenju z denarnimi sredstvi, vprašanje likvidnosti ali nelikvidnosti. Nelikvidnost je

izredno nevaren sovražnik, ki grozi rednemu izplačevanju osebnih dohodkov, da ne govorim o drugem. Pri povečanju obsega poslovnih sredstev za 45% so domače terjatve večje za 52, obveznosti do združenega dela v Jugoslaviji pa za 64%. Potemtakem to kaže, da smo tudi v Sloveniji več dolžni kot od drugih pričakujemo. V odnosu do tujine pa je prav narobe.

Zaradi pomanjkanja sredstev je naraslo kratkoročno kreditiranje kar za 92%. To je povečalo odvisnost organizacij združenega dela od bank, velike obresti za posojila pa zelo bremenijo dohodek. Začeti moramo razpravo o tej kreditni odvisnosti ozdov, kaj to pomeni in kam vodi.

Neutemeljeno pa je zgražanje nad napovedanimi velikimi obrestmi. Zgražati se moramo nad kreditno odvisnostjo, nad počasnim nadomeščanjem tega kreditnega odnosa z odnosom združevanja dela in sredstev. Dobro je to, da se je notranje kreditiranje med ozdi precej razmahnilo, saj dosega kar 40 odstotkov kratkoročnih posojil za obratna sredstva. To vsekakor kaže podpirati in spodbujati. Vendar moramo ob tem razčleniti pogoje, ki veljajo za to, notranje kreditiranje.

Poseben problem v zvezi s tem so ozdi, ki nimajo lastnih sredstev niti za osebne dohodke. Ti neizogibno drsijo v velike motnje.

Število teh organizacij raste. Februarja jih je bilo že 183 in so skupno vzele kar 4,16 milijarde dinarjev posojil, 32% teh posojil pride le na 8 OZD, od katerih je vsaka vzela nad 100 milijonov dinarjev. Ti ozdi so povsem odvisni od bančnih posojil. Mislím, da je vsak od teh zrel za ukrepanje proti motnjam, kajti nesposobnost izplačevati osebne dohodke iz dohodka je gotovo največja motnja, do katere lahko pride v organizaciji združenega dela.

Zanimiva pa je logika razlage te finančne situacije tudi v sredstvih javnega obveščanja. Pravijo, dobro smo gospodarili, ostalo nam je še nekaj za sklade. Kot da je zdaj ves smisel gospodarjenja pri nas ta, da imamo določen ostanek dohodka, ne pa ta, da ustvarjaš solidno materialno osnovo, da izplačuješ solidne osebne dohodke delavcem, skladno z delom in rezultati dela. To mora biti na prvem mestu. Pri nas ne sme biti tako kot v kapitalizmu, kjer je presežna vrednost prvenstvena skrb kapitalista, čeprav tudi pri nas nekateri podobno razlagajo svoje bilance.

Iz tega izhaja, da se je izredno zaostрил položaj tako na področju dohodkovnih tokov in gospodarjenja s sredstvi kakor tudi glede razmerij pri razporejanju dohodka. Tu se gibljemo na robu, pri čemer je temeljna značilnost porast teh drugih stroškov, kamor štejejo tudi obresti, ki rastejo kljub temu, da že leta govorimo o tem, da je treba obveznosti OZD zmanjševati. O tem

imam podatke, da je 32 obveznosti iz dohodka, ki jih plačuje združeno delo, obveznosti iz bruto osebnega dohodka je 9, da ne govorim o davkih in prispevkih ter drugih oblikah obveznega združevanja sredstev iz čistega dohodka.

Dohodkovni položaj OZS se je konec leta 1983 zaostрил, zožil se je manevrski prostor, kar je zamrznitev cen v letošnjem letu še stopnjevala. Zaradi novih ukrepov bo položaj v posameznih organizacijah združenega dela še težji, če kreditnih odnosov ne bomo hitreje nadomeščali z združevanjem dela in sredstev. Zato je pospeševanje združevanja dela in sredstev eno od strateških vprašanj osvobajanja dela in zagotavljanja stabilizacije ter materialne podlage dela.

Slabosti ne smemo valiti na osebne dohodke

Tu in tam se kažejo znamenja popuščanja pri rasti proizvodnje. To se ne bi smelo zgoditi, kajti tako bodo ogroženi cilji resolucije in tudi ekonomski položaj delavcev. Zato moramo v sindikatih neposredno reagirati in zahtevati pojasnila ter ukrepanje organov upravljanja zlasti na področjih spodbujanja delavcev in nagrajevanja pavsod tam, kjer prihaja do zastojev v rasti proizvodnje.

Ni mogoče pristati na to, da bi zaradi slabosti pri organiziranju proizvodnje ali zavoljo nediscipline, ki je v kolektivu, posledice padle na osebni dohodek delavcev. Sindikati bi v zvezi s tem morali podpreti zlasti prizadevanja, da z razvijanjem drobnega gospodarstva (družbenega in zasebnega) dajemo nove spodbude gospodarskemu razvoju, povečevanju proizvodnje, ki se mora vključevati v sistem združenega dela.

V posameznih občinah je opaziti popuščanje izvozne usmerjenosti. Če je to očitno v takih središčih, kot sta Trbovlje in Kranj, potem se je treba vprašati, kdo bo tisti, ki bo izpolnjeval te naše obveznosti. Kaže, da mnogi še ne razumejo, da je izvoz strateško vprašanje naše neodvisnosti in ne zgolj naš devizni problem. V vsakem takem primeru bi kazalo spodbuditi sindikalne organizacije, da kot notranji dejavnik postavijo vprašanje, odkod ta pojav, zakaj taka politika in tak odnos.

Tretji problem letošnjih tokov je to, da zaradi zaostritve dohodkovnega položaja in zavoljo vpliva cen kljub zamrznitvi pada realni osebni dohodek bolj, kot je bilo predvideno z resolucijo za leto 1984. V resoluciji smo zapisali: realni osebni dohodek bo manjši za 2%, podatki pa kažejo, da je manjši za 9%, torej je na lanski ravni.

To pa ni tisto, kar smo govorili in zapisali

in za kar se v sindikatih zavzemamo. To pomeni, da stališča slabo uresničujemo. Vendar jih ne moremo uresničevati mi, na ravni republike, pa tudi ne vi v občinah. Uresničujejo jih lahko samo delavci v združenem delu in tisti dejavniki v združenem delu, ki lahko vplivajo na tokove, rezultate ipd.

V zadnjem času so se zaostrile težave v nekaterih družbenih dejavnostih: prosveti, izobraževanju, osnovnem šolstvu, otroškem varstvu, zdravstvu, v gospodarstvu pa zlasti v trgovini na drobno in gradbeništvu. Pri obeh teh gospodarskih dejavnostih je treba videti, kaj se da reševati s prestrukturiranjem. Podatki govorijo, da imamo za sedanji promet v trgovini preveč ljudi, da je pri zmanjšanju gradbene dejavnosti ostala celotna gradbena infrastruktura, vsa uprava, vsa administracija, dela pa ni. Treba bo iti v prestrukturiranje, če nòčemo, da bo vsa ta režija šla na breme osebnega dohodka.

Nekoliko drugačne so razmere na področju izobraževanja in zdravstva. Pa tudi tu je treba začeti resneje razpravljati o možnostih za racionalizacijo. Pregledati bomo morali, kakšne so možnosti za izboljšanje razmer, vse ostalo pa bo treba urejati predvsem v občinah, ne pa tako kot sedaj, ko prihajajo samo zahteve na republiški IS, SIS itd., češ, dajte denar.

Nekatere stvari bo gotovo treba urejati solidarno na ravni republike, ne pa v celoti. To ni mogoče. In ni mogoče na tezo: prosveta in zdravstvo sta republiška stvar, ne pa občinska.

Na področju zdravstva je nekaj zanimivih stvari, o katerih bi v sindikatih morali začeti razpravo. Prva stvar je družbeni dogovor o samoupravni organiziranosti v zdravstvu, ki je naletel na odpor v nekaterih okoljih predvsem zaradi lokalnih interesov.

Značilen je odpor v združenem delu in občinah proti uveljavljanju zakona o zdravstvenem varstvu. To je zakon, s katerim se odgovornost za zdravje prenaša na organizacije združenega dela. To je edino pravilno, kajti pretirana socializacija skrbi za zdravje in invalidnost je stvari prevedla tako daleč, da smo na tem področju začeli izgubljeni merila in so stroški začeli nenormalno naraščati. Nekaj solidarnosti in vzajemnosti mora biti; to ta zakon tudi vsebuje. Mnogi mislijo, da bodo z izsiljevanjem stvari vrnil na staro. V sindikatih tega ne bomo mogli podpirati.

Naslednje vprašanje, ki je dandanes zelo pereče za sindikat, je položaj absolventov usmerjenega izobraževanja, zlasti pripravnikov in njihovega vključevanja v združeno delo. Stvari v zvezi z zaposlovanjem, proizvodno prakso, pripravnostvom se zapletajo. Kar naenkrat ni več priprav-

ljenosti v ozdih, da te pripravnik sprejmejo. Zdi se, da skušajo razvrednotiti reformo izobraževanja. Zato mislim, da bi morali občinski sveti to na svojem območju obravnavati in zahtevati, da razmere uredijo tem mladim ljudem v prid.

Ukrepi sami po sebi niso zdravilo

Pomembno vprašanje so tudi napovedani ukrepi ZIS oziroma skupščine, ki so bistven korak k uresničevanju dolgoročnega programa gospodarske stabilizacije. Vprašati se moramo, kaj to pomeni za naše gospodarstvo, kaj to pomeni za našo organizacijo. Kar prihaja, je del tistega, kar naše združeno delo najbolj zahteva in pričakuje od graditeljev sistema. Zato niso sprejemljive trditve ali teze, da je to zgolj zahteva mednarodnega denarnega sklada, čeprav je res, da se nekatere stvari z njimi ujemajo. Napovedani ukrepi so prvi korak h gospodarstvu po ekonomskih načelih. Gospodarstvu naj bi znova vrnilo nekaj samostojnosti, samoupravljanju pa nekaj materialne podlage.

Nekatere sistemske spremembe in ukrepi so torej uresničevanje dolgoročnega programa, so tisto, kar smo tudi zahtevali in pričakovali. V razmerah, ki so vladale, smo samoupravljanje potiskali v stran in v odvisnost od centralne moči. Če bi se to nadaljevalo, bi se rešno lahko vprašali, ali to pomeni, da se vračamo v drug sistem, ki nima s samoupravljanjem nobene zveze, ali naj bi to pomenilo, da smo se odrekli strategiji ali politiki, ki je zajeta v programu gospodarske stabilizacije, ali je pomembno, da se odrekamo načelu odvisnosti deleža v delitvi od rezultatov dela kot splošnega načela vsakega posameznika, temeljne organizacije in politične skupnosti. Zato je izredno pomembno, da pravilno dojamemo ukrepe, da usposobimo sami sebe za obvladovanje posledic, ki jih prinašajo v gospodarstvo tržnoekonomska merila.

V sklepnem delu dolgoročnega programa smo se opredelili, kaj so predpostavke uresničevanja dolgoročnega programa. Naj nekatere samo omenim:

- Izvesti moramo take spremembe na ekonomskem in socialnem področju, ki bodo onemogočale živeti prek možnosti dela in dohodka.

- Ekonomsko moramo motivirati vse dejavnike proizvodnje za njihovo maksimalno angažiranje.

- Osvoboditi moramo organizacije združenega dela vseh pretiranih obveznosti, da bi dobile manevrski prostor za delo v težjih razmerah in za posodobitev oziroma inovacijo.

- Bistveno moramo omejiti sistem administrativnega poseganja, zmanjšati administrativni aparat.

- Zagotoviti moramo spoštovanje zakonitosti in družbene lastnine ter osebno odgovornost.

- Spremeniti je potrebno pogoje zadovoljevanja osebnih in skupnih potreb. Vse to morajo spremljati ustrezna socialna politika in ukrepi, in sicer po načelu, da si socialno varnost zagotavlja delavec s svojim delom v svoji organizaciji, tisti, ki niso v delovnem razmerju, pa, da si po načelu vzajemnosti zagotovijo to socialno varnost.

Temeljni prvini uveljavljanja tega programa in teh ukrepov sta:

1. Odločnost zavestnih sil družbe, da v slehernem okolju na podlagi ocene stanja oblikujejo program, ki bo odprt za samoupravljanje, ki bo nakazal reševanje problemov in protislovij. Vprašati se moramo, ali smo to napravili povsod in pravilno. Če analiziramo posamezne (stabilizacijske) programe v občinah, moramo reči, da so po vsebini še precej daleč od tega.

2. Sposobnost družbenopolitičnih organizacij, da sproti spremljajo in poznajo dejanska dogajanja v celotni družbi in da v združenem delu konkretno pomagajo pri reševanju najbolj zapletenih stvari. V tem imajo organizacije Zveze sindikatov posebno vlogo in odgovornost.

Narava napovedanih ukrepov zahteva popolno obveščenost delavcev o tem, kaj hočemo z njimi doseči in kakšne bodo oziroma kakšne bi bile posledice, če ukrepov ne bi uveljavljali ali če teh ukrepov ne bi bilo. Če delavcem nismo uspeli pojasniti bistva dolgoročnega programa, dajmo in storimo vse, da jim približamo in jim pravilno razložimo smisel in bistvo teh ukrepov.

V zvezi s tem čakajo Zvezo sindikatov te naloge, ki jih moramo sprejeti:

- s politično akcijo in z delovanjem v organih delovnih organizacij se moramo takoj upreti »navijanju cen«;

- spodbuditi moramo, da se bodo ozdi, ki so v reprodukcijski povezavi in ki bodo odgovorno oblikovali cene, začeli usklajevati in dogovarjati o tem;

- pripraviti ukrepe za zaščito standarda in socialne varnosti, tako v ozdih kot tudi v občinah.

Tu imamo več možnosti. Treba je razmisliti o diferenciranem regresu, o diferenciranem doplačilu družbene prehrane, o akcijah, kot na primer: ozimnica, šolske potrebnosti, sklad delavske samopomoči itd. Nadaljevati je treba akcijo odpravljanja najnižjih osebnih dohodkov, ampak ne tako, da bomo povečevali uravnilovko, temveč da bomo povezovali te osebne dohodke z delovnim učinkom itd.

Kot veste, ukrepi predvidevajo razbremenitev združenega dela, in sicer v prvi fazi za 5 in v drugi — v jeseni — še za 5%. Osebne dohodke moramo v prvi fazi razbremeniti za 2, jeseni pa še za 2%. To so velike in zahtevne naloge. Zakaj? Zato, ker ne moremo reči, da bomo zmanjšali prispevne stopnje za zdravstvo, prosveto, kulturo, pa bomo to uredili.

Razbremenitev gospodarstva za 5 odstotkov moramo doseči. Ne zaradi pogojev mednarodnega denarnega sklada, ampak zavoljo reproduktivne sposobnosti gospodarstva in da si ne bi žagali veje, na kateri sedimo.

Prispevek dr. Mirana Mihelčiča v javni razpravi o osnutku družbenega dogovora o skupnih osnovah in merilih samoupravnega urejanja odnosov pri pridobivanju in razporejanju dohodka in čistega dohodka, delitvi sredstev za osebne dohodke in skupno porabo delavcev v SFRJ

Delavcem je treba zagotoviti tako dohodek kot osebni dohodek po delu in rezultatih dela

Katera pričakovanja izpolnjuje osnutek družbenega dogovora in katerih ne? (Prispevek v javni razpravi o osnutku družbenega dogovora o skupnih osnovah in merilih samoupravnega urejanja odnosov pri pridobivanju in razporejanju dohodka in čistega dohodka, delitvi sredstev za osebne dohodke in skupno porabo delavcev v SFRJ — objavljenem v Delavski enotnosti, Ljubljana, 8. 3. 1984)

Na sestanku predsednikov zveznih republiških in pokrajinskih vodstev družbenopolitičnih organizacij in gospodarskih zbornic o uresničevanju programa stabilizacije, ki je bil 22. 3. 1984 v Beogradu in ga je sklicala Zvezna konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva, je predsednica Zveznega izvršnega sveta Milka Planinc skoraj dramatično opozorila na pomen v naslovu navedenega družbenega dogovora. Žal, razen v nekoliko daljšem povzetku tega dela njenega govora v televizijskem dnevniku (dne 22. 3. 1984 ob 19.30 na TV Ljubljana) javnost s temi besedami ni bila podrobneje seznanjena, saj so trije dnevni časopisi, ki sem jih pregledal naslednjega dne (Delo, Politika, Borba), zapisali o vlogi tega dogovora pri uresničevanju programa naše gospodarske in družbene stabilizacije, le nekaj vrstic.

Glede na to, da kot strokovnopolitični in

znanstveni delavec že več kot 15 let aktivno spremljam problematiko pridobivanja in razporejanja dohodka, predvsem čistega dohodka ter delitve sredstev za osebne dohodke, ne morem mimo tega, ne da bi s širšim prispevkom o tej problematiki spodbudil tudi druge, predvsem strokovne in sindikalne delavce v organizacijah združenega dela ter znanstvenike, da dajo v javni razpravi, ki bo potekala do konca aprila 1984, svoj še kako potreben prispevek. O nujnosti čimširšega vključevanja v javno razpravo priča med drugim tudi dejstvo, da je sklepni del dolgoročnega programa ekonomske stabilizacije (komisija zveznih svetov za vprašanja ekonomske stabilizacije, Delavska enotnost, Ljubljana, julij 1983) dal sicer izjemno velik poudarek ureditvi stanja na področju pridobivanja in delitve dohodka v širšem smislu, hkrati pa ostal zelo odprt glede mehanizmov, s katerimi naj bi uredili to

področje. Ta prevelika odprtost, ki jo je moč oceniti tudi kot nedorečenost, je sicer na eni strani razumljiva, saj gre za iskanje zgodovinsko novih in v danih družbenopolitičnih in materialnih razmerah zelo občutljivih opredelitev glede rešitev in modelov, na drugi strani pa je — to se je pokazalo v več kot polletnem delu pri osnutku dogovora — omogočala različne razlage besedila v sklepnem delu programa.

Da bi se izognili že nevarnemu ponavljanju dokazov ali protidokazov o (ne)ustreznosti posameznih rešitev iz osnutka dogovora, si ob zaključku javne razprave ne moremo dovoliti utemeljevanja stališč niti s teorijami posameznih ekonomskih šol niti z besedili že sprejetih podobnih družbenih dogovorov v republikah in pokrajinah, ampak si moramo prizadevati za popravke in izboljšanje besedila osnutka v soočanju z že napisanimi mislimi v osnutku, z ustavnimi in zakonskimi načeli, ki veljajo v naši družbi glede pridobivanja in delitve dohodka, ter s cilji programa gospodarske in zato tudi družbene stabilizacije. Razumljivo je, da moramo to soočanje oplemeniti tudi s spoznanji ekonomske makro in mikro teorije dohodka, saj si brez njih ni mogoče zamisliti celovitega sistema kriterijev za ocenjevanje vsebine osnutka.

I. Elementi celovitega sistema kriterijev za ocenjevanje vsebine osnutka družbenega dogovora

1.0. Nekaj temeljnih ustavnih in zakonskih načel

Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije se problematike, obravnavane v dogovoru, loteva — ne po naključju — v I. poglavju drugega dela z naslovom: Družbenoekonomska ureditev. Iz posameznih členov tega poglavja lahko med drugim razberemo:

— da družbenoekonomska ureditev SFRJ temelji... na samoupravljanju delavcev v proizvodnji in delitvi družbenega proizvoda (10. člen),

— da delo in rezultati dela določajo na podlagi enakih pravic in odgovornosti materialni in družbeni položaj človeka (11. člen),

— da se družbena sredstva ne morejo uporabljati za prilaščanje tujega presežnega dela niti ne za to, da bi omogočala

tako prilaščanje (12. člen),

— da delavec skupno in enakopravno z drugimi delavci... odloča o dohodku, ki ga doseže v različnih oblikah združevanja dela in sredstev in si pridobiva osebni dohodek (14. člen),

— da delavci v združenem delu... družbena sredstva družbeno in ekonomsko smotrno uporabljajo in jih kot materialno osnovo svojega in celotnega družbenega dela nenehno obnavljajo, poveču-

jejo in izboljšujejo... (15. člen),

— da delavci organizacij združenega dela družbenih dejavnosti dosegajo s svobodno menjavo dela enak družbenoekonomski položaj, kot ga imajo delavci organizacij združenega dela drugih dejavnosti (16. člen),

— da o celotnem dohodku kot rezultatu skupnega dela delavcev v temeljni organizaciji združenega dela in celotnega družbenega dela... odločajo delavci v temeljnih organizacijah združenega dela v skladu s svojimi ustavnimi pravicami in odgovornostmi do drugih delavcev v združenem delu in do družbene skupnosti v celoti (17. člen) in

— da delavci razporejajo za celotno osebno in skupno porabo del dohodka, sorazmeren njihovem prispevku, ki so ga dali k dohodku s svojim delom in vlaganjem družbenih sredstev kot minulega dela (19. člen).

V Zakonu o združenem delu je problematiki, obravnavani v dogovoru, namenjen njegov drugi del z naslovom: Družbenoekonomski odnosi delavcev v združenem delu. Od tod smo izbrali tele misli:

— da je dohodek, ki ga delavci pridobivajo v temeljni organizaciji, materialna osnova njihove pravice, da odločajo o pogojih in rezultatih svojega dela, glavni nagib za delo in merilo za uspešnost proizvodnje... (45. člen),

— da je dohodek osnova in vsebina družbenega planiranja v temeljni organizaciji in drugih organizacijah združenega dela... kot tudi osnova in vsebina uresničevanja skupnih interesov in razvoja samoupravnih družbenoekonomskih odnosov v združenem delu (45. člen),

— da morajo biti osnove in merila za razporejanje dohodka in čistega dohodka ter za delitev sredstev za osebne dohodke... V FUNKCiji (dodal M. M.) čim večje produktivnosti dela, ... smotrne uporabe sredstev družbene reprodukcije, ... prilagajanja dejavnosti temeljne organizacije tržnim zahtevam oziroma interesom in potrebam delovnih ljudi in družbe v celoti, ... vzpostavljanja ustrezne notranje organizacije dela in ... razvijanja ustvarjalne in delovne pobude delavcev (47. člen),

— da s čistim dohodkom temeljne organizacije delavci svobodno razpolagajo v razmerjih odgovornosti drug do drugega in do družbe v celoti... (52. člen),

— da se sredstva iz dohodka temeljne organizacije za zadovoljevanje skupnih družbenih potreb zagotavljajo na načelih vzajemnosti in solidarnosti... (54. člen),

— da so delavci v temeljnih organizacijah v medsebojnih razmerjih pri skupnem ustvarjanju dohodka na podlagi združevanja dela in sredstev... enakopravni pri pridobivanju dohodka na podlagi tega, koli-

kor so k njemu prispevali (64. člen),

— da se v dohodku temeljne organizacije posebej ugotavlja del, ki je rezultat dela v izjemno ugodnih naravnih razmerah, ki je rezultat izjemnih ugodnosti na trgu ali je rezultat drugih izjemnih ugodnosti pri njegovem ustvarjanju... (111. člen),

— da morajo delavci v temeljni organizaciji namenjati sredstva za izboljševanje in razširjanje materialne osnove ter za ustvarjanje in obnavljanje rezerv v skladu z naravo dejavnosti, ki jo opravlja temeljna organizacija, ter z njeno vlogo, ki jo ima v družbeni reprodukciji... (116. člen),

— da je prispevek delavca k delu odvisen od količine in kakovosti dela... in tudi od povečanja dohodka temeljne organizacije, ustvarjenega zlasti z uporabljanjem in gospodarjenjem s sredstvi družbene reprodukcije... (129. člen),

— da je vsakemu delavcu iz dela zagotovljen najmanj tolikšen osebni dohodek, da mu zagotavlja materialno in socialno varnost (131. člen).

Glede na to, da vnaša nekatere bistvene novosti v sistem delitve sredstev za osebne dohodke tudi Zakon o razširjeni reprodukciji in minulem delu (Ur. list SFRJ, št. 21/1983), povzemamo nekaj zakonskih načel tudi od tod. Gre predvsem za to,

— da sredstva za osebne dohodke na podlagi minulega dela določajo delavci v temeljni organizaciji v okviru vseh sredstev za osebne dohodke v odvisnosti od povečanja dohodka, ki je rezultat gospodarjenja z družbenimi sredstvi (61. člen),

— da delavci v temeljni organizaciji materialne proizvodnje določajo sredstva za osebne dohodke na podlagi minulega dela zlasti v odvisnosti MED DRUGIM (dodal M. M.) od... obsega sredstev, ki so razporejena iz čistega dohodka temeljne organizacije za razširjanje in izboljšanje materialne osnove dela in rezultatov, doseženih pri gospodarjenju z investicijskimi sredstvi (62. člen),

— da delavci v temeljni organizaciji, ki opravlja družbeno dejavnost, ter delavci v delovni skupnosti določajo sredstva za osebne dohodke na podlagi minulega dela MED DRUGIM (dodal M. M.)... v odvisnosti od povečanja dohodka temeljnih organizacij materialne proizvodnje, s katerimi uresničujejo svobodno menjavo dela, od povečanja družbene produktivnosti dela oziroma povečanja družbenega dohodka (63. člen),

— da pri določanju sorazmerja, v katerem se iz ustvarjenega čistega dohodka temeljne organizacije razporejajo celotna sredstva za osebne dohodke, določijo delavci... tudi sorazmerje, v katerem se v okviru celotnih sredstev za osebne dohodke določijo sredstva za osebne dohodke na podlagi minulega dela (66. člen).

1.1. Temeljna izhodišča in sklepi o pridobivanju in delitvi dohodka (v širšem smislu) iz dolgoročnega programa gospodarske stabilizacije

Ker morajo biti rešitve, ponujene v končnem besedilu dogovora, nedvomno v funkciji uresničevanja programa gospodarske stabilizacije, je naslednji korak pri oblikovanju kriterijalnega sistema logično povezan z ustreznimi poudarki o pridobivanju in delitvi dohodka (v širšem smislu) v gradivu »Izhodišča dolgoročnega programa ekonomske stabilizacije« (objavljeno v izdaji Delavske enotnosti, Ljubljana, avgust 1983) in v (že navedenem) gradivu »Sklepni del dolgoročnega programa ekonomske stabilizacije«. V skladu z zaporedjem obravnavane problematike, podane v osnutku dogovora, bomo najprej nanizali nekatere poudarke glede pridobivanja (v obeh gradivih) in nato glede delitve dohodka.

V »izhodiščih« lahko o pridobivanju dohodka med drugim preberemo:

— da se del vrednosti družbenih sredstev nenehno preliva v dohodek in razporeja za porabo, kar je eden od virov inflacije,

— da se posamezniki pri uporabi družbenih sredstev niso zavezali, da bodo dosegli ustrezne rezultate v enostavni in razširjeni reprodukciji,

— da morajo naši gospodarski subjekti zagospodariti nad vsemi pogoji dela in poslovanja, pri čemer morajo tej zahtevi ustrezati sistem in politika cen, sistem denarne emisije ter denarno-posojilna politika kot tudi davčna politika in sistem prispevkov in davkov,

— da je bistveno, da glede na tržne razmere (na domačem in tujem trgu) odloča o cenah vsaka organizacija združenega dela sama ali v sporazumu in dogovoru z drugimi organizacijami združenega dela (ob onemogočanju kartelskega in monopolnega določanja cen),

— da ima neekonomska prisila na področju cen praviloma negativne ekonomske posledice in spada med najpogostejše metode etatiistične intervencije ter širjenja moči države,

— da moramo o rezultatih dela soditi po vložnem delu in njegovih učinkih, sodba pa bo odvisna tudi od uporabljenih družbenih sredstev (od storilnosti dela in organske sestave sredstev) in

— da je treba nujno na podlagi objektivnih (podčrtal M. M.) družbenih meril zagotoviti namenjanje dela dohodka, ki izhaja iz izjemnih ugodnosti pri njegovem

ustvarjanju in sicer izključno za razvoj MATERIALNE OSNOVE DELA.

K temu naj prištejemo še poudarke o pridobivanju dohodka v »sklepem delu«, ki pravijo:

— da je svobodno kroženje družbenih sredstev bistvena odlika enotnega trga,

— da je treba ustvariti take možnosti, da bo postalo združevanje dela in sredstev prevladujoča oblika vzpostavljanja medsebojnih odnosov delavcev v združenem delu ter ekonomsko najprivlačnejša oblika samoupravnega povezovanja gospodarskih subjektov,

— da je proizvodnja v socialistični samoupravni družbi nujno blagovna, s tem pa tudi proizvodnja vrednosti,

— da cene opredeljujejo razmerja med ponudbo in povpraševanjem na trgu, na katerem naj ob določenih razmerah (vštevši tudi intervencije z materialnimi rezervami) vsaka organizacija združenega dela samostojno določa svoje PONUDBENE (dodal M. M.) cene, ki jih verificira trg,

— da je tudi za razvojno politiko tržno oblikovanje cen dragocen kazalec, ki med drugim navaja potencialne investitorje in proizvajalce, da se usmerijo v proizvodnjo blaga ali izvajanje storitev, ki jih trg zahteva,

— da je načeloma vedno bolje izhajati iz ekonomskih cen dejavnikov tudi zato, da se ne bi ustvarila neekonomska, umetna proizvodna struktura, napačna proizvodna usmeritev, ki jo bo zakon vrednosti slej ko prej odkril kot napačno politiko,

— da daje uveljavljanje ustavnih določil o enotnem jugoslovanskem trgu na širšem enotnem gospodarskem območju možnost za širjenje proizvodnje in menjave pod enotnimi splošnimi pogoji, omogoča večjo stopnjo koncentracije in »ekonomijo obsega«, selekcijo in prodor sposobnejših proizvajalcev,

— da postaja pomen samoupravnega planiranja večji, saj se v vedno bolj razvitih odnosih in materialnih možnostih povečuje medsebojna odvisnost vseh odločitev subjektov planiranja, in

— da morajo biti ukrepi ekonomske in razvojne politike vseh družbenopolitičnih skupnosti usmerjeni k uresničevanju temeljnih razmerij plana Jugoslavije, saj se s tem ustvarjajo možnosti za optimalen in skladen razvoj države kot celote in vsakega njenega dela.

O delitvi dohodka pa prvo od obeh gradiv poudarja,

— da je navzlic načelnim in ustavnim opredelitvam čutili ideološki odpor proti vlogi minulega dela in pravici do sodelovanja v skupnem dohodku na podlagi minulega dela tudi zaradi možnosti izkoriščanja,

— da naj bi odnos do razširjene reprodukcije, zasnovan na ekonomskih prvinah (motivaciji in merilih) omogočil, da bo delavec brez vsakršnega posredovanja sam spoznaval in pri delitvi in uporabi dohodka spoštoval objektivno mejo akumulacije in porabe,

— da delitev dohodka na osebne dohodke in akumulacijo ni in ne more biti subjektivno dejanje, saj je v danem časovnem obdobju ta delitev objektivno dana in se kaže v dogovoru o temeljnih družbenega plana,

— da ustreznost sistema delitve njevotni logiki zahteva, da bosta tudi ugotavljanje in prikaz dohodka, kot tudi davčni sistem in sistem prispevkov družbeno urejena, in

— da bo ustrezno materialno in družbeno vrednotenje znanstvenega ter drugega ustvarjalnega prispevka — ob pravilnem vrednotenju proizvodnega dela — spodbudilo razmah ustvarjalnosti.

Drugo od obeh gradiv namenja delitvi dohodka tele misli,

— da je pri delitvi po delu in rezultatih dela nujno izločiti del dohodka, ki ni neposreden rezultat dela temeljne organizacije, temveč izvira iz rente, monopola, posebnih ugodnosti, ki bodo določene na predpisani ali dogovorjeni način, s samoupravnimi sporazumi in zakonom,

— da brez spoštovanja obeh dejavnikov (vloženega živega in minulega dela) v naših razmerah ni mogoče zagotoviti delitve po delu, ki bo izražala rezultate neposrednega dela in upravljalne funkcije delavcev,

— da je za vsako izmed meril, kot so dohodek na delavca, dohodek glede na angažirana sredstva, bruto osebni dohodek na delavca in akumulacija glede na angažirana sredstva, treba zagotoviti takšno uporabo, ki jim po ekonomskih zakonitostih pripada,

— da je pri delitvi dohodka treba zagotoviti predvsem uresničevanje zakonite medsebojne odvisnosti med bruto osebnimi dohodki na delavca in akumulacijo glede na angažirana sredstva in sicer tako, da tiste organizacije združenega dela, ki ustvarjajo večji dohodek glede na vloženo delo in angažirana sredstva in imajo torej materialno osnovo, izločajo nadpovprečna sredstva za osebne dohodke, ob pogoju, da je tudi akumulacija v primerjavi z angažiranimi sredstvi nadpovprečna, in nasprotno,

— da je v naših razmerah treba primerjati in upoštevati rezultate, dosežene v republiki oziroma pokrajini, zaradi razlik v ravni ustvarjenega dohodka, produktivnosti dela in uspešnosti poslovanja, v samem začetnem obdobju, čokler ne bomo odpravili teh razlik pa je treba dosežene re-

zultate pri delu in poslovanju organizacij različnih dejavnosti primerjati predvsem z rezultati organizacij, ki opravljajo enake ali sorodne dejavnosti, ker so zaradi manjših razlik v pogojih poslovanja in pridobivanja dohodka med njimi možne stvarnejše primerjave ter primerjave z odnosi, določenimi s planom.

1.2. Nekaj spoznanj iz teorije dohodka

V zgodovini ekonomske misli je bilo v zvezi z novo ustvarjeno vrednostjo in dohodkom kot njenim približnim vrednostnim izrazom podanih že nešteto trditvev, hipotez, dogem, stališč itn., zato ni umesten širši prikaz le-teh. Želim pa navesti tista spoznanja, ki me bodisi vodijo v mojem znanstvenem delu, bodisi se mi kažejo kot stalen izziv, do katerega se moram opredeljevati:

— trg je (ali naj bo) tisti razsodnik, ki ovrednoti individualno delo članov delovnega kolektiva v večjem ali manjšem dohodku organizacije združenega dela,

— vzpostavljanje zamisli skupnega prihodka pomeni ukinjanje kupoprodajnih odnosov in tržnih cen v določenih segmentih združenega dela, ki so tesneje medsebojno povezani z dolgoročnimi poslovnimi in razvojnimi interesi, kjer zato akterji samoupravno med seboj usklajujejo in načrtujejo delo in tudi samoupravno določajo pogoje za delo ter pridobivanje in razporejanje dohodka,

— vzpostavljanje zamisli skupnega dohodka pomeni ukinjanje kreditnih odnosov in obrestne mere v določenih segmentih združenega dela, ki so tesneje medsebojno povezani z dolgoročnimi poslovnimi in razvojnimi interesi in ki zato združujejo razpoložljiva sredstva,

— vzpostavljanje zamisli svobodne menjave dela pa pomeni ukinjanje proračunskih odnosov v določenih segmentih združenega dela,

— v socializmu je, »če se pametno pre-soja, potrebno: prvič, poskusiti najti način delitve, s katerim se bo začelo, in drugič, potrditi, da se **najde splošna smer** (podčrtal M. M.), v kateri bo šel nadaljnji razvoj«¹,

— »cena za uporabo družbenega kapitala je torej nujen element za delitev po delu, hkrati pa omogoča oblikovati sklad minimalne akumulacije, s katerim upravlja delovni kolektiv, in bolj smotno nalaganje družbenega kapitala«²,

¹ K. Marx, F. Engels: pismo K. Schmidtu z dne 5. avgusta 1980 v »Pisma o istoriskom materijalizmu«, Kultura, Marx-Engels, Beograd, 1957, str. 4, 5

² Glej napr. J. Prašnikar: Zadarski SAS ni bil pravi primer, pisma bralcev, Delo, Ljubljana, 16. aprila 1983, str. 23

— odtegljaji od »neokrnjenega donosa dela« (med njimi tudi dodatni del za razširitev proizvodnje, op. M. M.) so ekonomska nujnost in njih velikost se mora določiti deloma z verjetnostnim računom po obstoječih sredstvih in silah, nikakor pa jih ni mogoče preračunati na osnovi pravičnosti³,

— pomanjkanje ali celo odsotnost ekonomske prisile proizvodnih tvorcev k dajanju čim večjega prispevka k dohodku pospesuje krizo težnje k optimalnemu ali normalnemu prispevku,

— nevarnost večjih nagrad proizvodnim tvorcem v drugih zaposlitvah ob enakem ali celo manjšem prispevku tvorcev k dohodku zmanjšuje prispevek faktorjev k družbenemu dohodku nasploh,

— ločeno obravnavanje prispevkov proizvodnih tvorcev je neustrezno, saj je velikost prispevkov vse bolj odvisna od njihove medsebojne kombinacije, pa je zato nagrado proizvodnemu tvorcu vse težje ločevati od obsega dohodka, h kateremu so tvorca skupaj prispevali,

— pri oblikovanju primerne obsega sredstev za osebne dohodke (in skupno porabo) je treba vedeti, da to ni proces, ki ga je moč oceniti le znotraj določenega obdobja. Ta proces oblikovanja ima namreč svoje korenine v preteklosti, na primer dosedanje razmerje v delitvi ali nepravično razdelitev bogastva, in svoje posledice, na primer stopnjo gospodarske rasti, različne vrste ravnatežij in neravnatežij, v prihodnosti,

— »iz primera SAS (zadrške tovarne z izjemno visokimi povprečnimi osebnimi dohodki, op. M. M.) pa lahko sklepamo, da je nekaj narobe v sistemu delitve dohodka. Ker ta sistem ne zajema prispevka vseh proizvodnih tvorcev k dohodku samoupravnega podjetja — na primer prispevka družbenih sredstev — pelje do neustrezne delitve dohodka, ki jo želimo nato popravljati s samoupravnimi sporazumi in družbenimi dogovori o delitvi«⁴

— »osnove in merila za razporejanje čistega dohodka na del za osebne dohodke **samoupravno urejajo TOZD v okviru DO, upoštevajoč svoje konkretne tehnološke pogoje**; teh samoupravnih prerogativ ne morejo prevzeti samoupravni sporazumi, n. pr. »kroga sorodnih TOZD«, saj niti proizvajalci popolnoma istovrstnih proizvodov nimajo enakih tehničnih naprav«⁵,

— »raven osebnih dohodkov mora biti glede na raven produktivnosti in ekonomičnosti v dani OZD v sorazmerju z ravnjo dohodkov in produktivnosti v drugih organizacijah združenega dela«,⁶ in

— ocena delavcev temeljne organizacije o posledicah njihovega ravnanja pri razporejanju čistega dohodka lahko dobi ustrezno potrditev le, če se ne bo (skupaj z

drugimi nosilci odločanja — delavci drugih organizacij združenega dela in delovnih skupnosti) izogibal odgovornosti za doseganje takšnih širše postavljenih usmeritev, ki mu ponujajo jamstvo za ustrezno odvisnost osebnih dohodkov od dohodka pri vseh nosilcih odločanja in s tem za utrjevanje družbenega značaja dohodka.

1.3. Nekaj aktualnih stališč, izrečenih o problematiki pridobivanja in delitve dohodka (v širšem smislu) v času tik pred ali že v obdobju pisanja osnutka dogovora

Sistem kriterijev za ocenjevanje vsebine osnutka dogovora nikakor ne more biti celovit, če ga ne obogatimo tudi z nekaterimi stališči, podanimi v obravnavani problematiki v zadnjem času, pa naj gre pri tem za izjave družbenopolitičnih in strokovno-političnih delavcev ali strokovnjakov iz organizacij združenega dela. Med njimi so v skladu z izhodišči tega gradiva še zlasti zanimiva naslednja:

— da zdajšnji sistem ustvarjanja in delitve dohodka doživlja kritike prav zaradi tega, ker je nestimulativen, in dogaja se, da tudi referendumski pogosto propadejo,

— da je treba zagotoviti enakomernost ekonomsko politiko v smislu upoštevanja ekonomskih zakonitosti zato, da bi bili pogoji za pridobivanje dohodka uravnateženi,

— da moramo z vlogo (možnostnih) rezultatov minulega dela računati tudi že pri pridobivanju dohodka in ne le pri razporejanju čistega dohodka in delitve sredstev za osebne dohodke,

— da je v dogovor treba vgraditi upoštevanje razmerij iz družbenih planov, predvsem glede delitve narodnega dohodka, torej pri razporejanju dohodka (delež združenega dela iz gospodarstva v dohodku je znašal v Jugoslaviji v letu 1974 68,2%, leta 1975 66,0%, leta 1976 62,2%, leta 1977 62,7%, leta 1978 62,0%, leta 1979 63,0%, leta 1980 64,2%, leta 1981 63,2%, leta 1982 61,4% in leta 1983 58,1%), kjer je potrebno zagotoviti večji delež čistega dohodka,

— da dohodek na delavca prav gotovo ne more ostati edini kriterij v delitvi. Pa ne zato, ker bi kdo dvomil v dohodek kot kategorijo, ampak zato, ker se je z dosedanjim načinom v sistemu (pridobivanja, dodal M. M.) in delitve ustvarjal inflacijski dohodek,

— da zaostrene razmere, zlasti pa prizadevanja na področju izvoza in uvoza,

zahtevajo tudi uresničevanje nekaterih drugih ciljev, kar pa se ne izraža vselej tudi v povečanem dohodku. Nasprotno, ta se zaradi izvoza lahko celo zmanjša, a je izvoz vendarle pozitiven zaradi širših družbenih koristi,

— ni pravično, da so (na področju delitve, dodal M. M.) osnova doseženi rezultati (v preteklih letih, dodal M. M.), saj so pri posameznih organizacijah zelo različni in zato tudi njihovo preseganje ne zahteva od vseh enakih naporov,

— da je treba uveljaviti stimulatивно delitev (za posameznike, dodal M. M.), pri čemer pa bi morali dodati ustrežnejšo veljavo tudi minulemu delu, kjer bi morali upoštevati drugačne kriterije, kot pa jih zdaj,

— da delavci prevečkrat prejemajo osebne dohodke že samo zato, ker pridejo na delo,

— da je v resnici dohodek samo okvir (za osebne dohodke, op. M. M.), v katerem se najdemo po rezultatih lastne proizvodnosti dela, kakovosti gospodarjenja, izkoriščanja delovnega časa ipd.,

— da določanja zgornje meje osebnega dohodka ni mogoče sprejeti,

— da je treba sistem delitve po delu in rezultatih dela še dograjevati, saj njegove enotne temelje (v Sloveniji, op. M. M.) že imamo. Zato je treba na tem področju odločno uveljavljati nove odnose, ne pa dopuščati uravnilovko, in

— da je vprašanje, kdo od tistih, ki so ustvarili dobre sisteme delitve osebnih dohodkov, je bil zato nagrajen. Človek, ki je v organizaciji s pet tisoč ali več ljudmi izdelal ustrezen sistem delitve, s katerim so zadovoljni, in ki danes lahko uči druge, bi moral biti posebej nagrajen, saj z dobrim pravilnikom (o osnovah in merilih za delitev sredstev za osebne dohodke, op. M. M.) lahko bistveno vplivamo tudi na druge učinke.

³ K. Marx: *Kritika Gothskega programa*, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1951, str. 12

⁴ J. Prašnikar: *glej gradivo pod 2, prav tam*

⁵ *Analiza EDP, Univerza v Mariboru, Visoka ekonomsko-komercialna šola, Institut za ekonomsko diagnozo in prognozo: Produktivnost dela v Tovarni dušika Ruše, Maribor, avgusta 1983, str. 14*

⁶ *Glej gradivo pod 5, str. 12.*

II. Določitev najpomembnejših kriterijev za ocenitev vsebine osnutka in problemskih področij iz osnutka, ki jih je treba oceniti kot celoto

Lahko rečem, da seveda ni smiselno razmišljati o tem, kako si lahko učinkovito oceno vsebine osnutka dogovora privoščimo z orodjem ustavnih in zakonskih načel, teoretičnih spoznanj, aktualnih stališč ter temeljnih izhodišč in sklepov ob programu gospodarske stabilizacije, ki bi se oblikoval predvsem s sprotnim kombiniranjem posameznih od navedenih misli, še zlasti, če so si nekatere med njimi tudi v delnem ali pa v popolnem nasprotju. Zato mi ne kaže drugega, kot da si za poenostavljeno in udarno oceno vnaprej opredelim tiste nesporne misli izmed navedenih, brez katerih si usmerjenega (k določenim ciljem) ocenjevanja ni mogoče predstavljati. Izbrane misli ali zahteve so torej urejen izbor mojih PRIČAKOVANJ glede učinkov tega družbenega dogovora, pričakovani, ki morajo biti uresničena, če naj dogovor pomeni enega od bistvenih DEJANJ v naših prizadevanjih za gospodarsko in nič manj tudi DRUŽBENO stabilizacijo. Od sprejetega dogovora tako pričakujem:

— da bo pospešeno uveljavljajal prvine socialistične blagovne proizvodnje (t. j. ekonomske zakonitosti v odnosih med blagovnimi proizvajalci v našem gospodarstvu) in odločno odstranjeval povsem nepotrebne, celo škodljive in za razvoj našega družbenoekonomskega in gospodarskega sistema nevarne oblike intervencij družbenopolitičnih skupnosti (zlasti federacije) v plansko-tržne odnose med samostojnimi blagovnimi proizvajalci,

— da bo zagotavljal takšno uveljavljanje načel o enotnem (ali skupnem) trgu v jugoslovanskem prostoru, da bo neposredno ali posredno (preko oblik svobodne menjave dela, skupnega prihodka in skupnega dohodka) pridobljeni dohodek čim bolj ustrezen rezultat vložnega družbeno potrebnega blagovnega proizvajalca k uresničevanju skupaj dogovorjene strukture jugoslovanskega gospodarstva,

— da bo spodbujal organizacije združenega dela s področja gospodarstva in družbenih dejavnosti ter druge organizacije (vključno z zadrugami) in skupnosti, da povečujejo REALNI dohodek predvsem s kakovostnimi dejavniki gospodarjenja (večja tehnična proizvodnost dela, večja

fizično izražena gospodarnost, boljša kakovost poslovnih učinkov, hitreje prilagajanje PLAČILNO SPOSOBNIM, potrebam domačega in tujega trga, večja usmeritev blaga in storitev na oziroma za zahtevnejše tuje trge),

— da se bo izvedeni dohodek organizacij združenega dela družbenih dejavnosti ter delovnih skupnosti v širšem smislu (skupne in splošne porabe) v (povečanem) REALNEM dohodku hitreje zmanjševal in obenem oblikoval v odvisnosti od njihovega dejanskega prispevka v izvirnem dohodku organizacij združenega dela s področij gospodarstva,

— da bodo delavci in drugi delovni ljudje ter občani v samoupravnih interesnih skupnostih in družbenopolitičnih skupnostih določili obveznosti pri zagotavljanju sredstev za skupno in splošno porabo glede na možnostni (opremljenost s sredstvi) prispevek k dohodku in dejansko ugotovljeni dohodek posameznih uporabnikov družbenih sredstev,

— da bodo delavci vseh organizacij združenega dela in delovnih skupnosti pri razporejanju čistega dohodka in še zlasti pri oblikovanju sredstev za osebne dohodke in skupno porabo upoštevali, da je njihova dolžnost do potrjevanja družbenega značaja dohodka oblikovati le tolikšen obseg sredstev za osebne dohodke in skupno porabo, kot ustreza njihovemu sorazmernemu prispevku (izraženemu z rezultati poslovanja) k pridobljenemu dohodku in zagotavljanju obseg akumulacije v skladu z obstoječimi sredstvi (opremljenost dela), silami (število delavcev, pridobljen dohodek) in svojo vlogo v procesu družbene reprodukcije,

— da bodo delavci v vseh organizacijah združenega dela in delovnih skupnostih motivirani in — povem brez strahu — prisiljeni, da bodo pot k večjemu obsegu dohodka iskali v boljši organizaciji dela, boljši usposobljenosti delavcev, boljši izrabi delovnega časa in predvsem (vse večja je namreč stopnja opremljenosti delavčevega živega dela z delovnimi in drugimi poslovnimi sredstvi, pa zato postaja ustvarjalno gospodarjenje in uporaba družbenega kapitala vse odločilnejši kakovostni dejavnik celotnega gospodarje-

nja) v smotrnejšem gospodarjenju s sredstvi enostavne in razširjene reprodukcije (minulim delom),

— da bodo delavci z izboljšanimi ali temeljito spremenjenimi samoupravnimi sporazumi in pravilniki o osnovah in merilih za delitev sredstev za osebne dohodke zagotovili odpravo privilegijev v delitvi osebnih dohodkov (pri tem ne mislim na nujno raven solidarnosti), torej oblike izkoriščanja enih po drugih, uveljavili razvojno pogojene spremembe v ugotavljanju zahtevnosti del (opravkov) in (delovnih) nalog ter z dosledno uveljavitvijo povezanosti osebnih dohodkov posameznika z doseženo kakovostjo njegovega dela (rezultati dela) začeli postopno, a odločno razbijati danes še vse preveč prisotno uravnilovsko miselnost v delitvi osebnih dohodkov, in

— da bomo z doslednim utrjevanjem vplivnosti in odgovornosti za posledice samostojno sprejetih odločitev na področjih pridobivanja in delitve dohodka krepiji tudi samoupravno zavest delavca — upravljalca pri gospodarjenju s proizvodnimi tvornici v organizaciji združenega dela ter (skupaj z delavci v drugih organizacijah združenega dela) v družbi kot celoti.

Kljub temu da smo v našem družbenem prostoru že dolgo časa — prav gotovo pa od sprejema programa gospodarske stabilizacije dalje — priča takšnim ali podobnim pričakovanjem, pa mora končno besedilo družbenega dogovora skupaj s spremljajočimi akti, ukrepi in družbeno aktivnostjo nasploh, izpolniti še tri zahteve:

— napisano mora biti na ustrezni strokovni ravni, upoštevajoč tako pravilno terminologijo za posamezne kategorije kot zakonite odvisnosti med posameznimi kategorijami,

— biti mora uresničljivo v dokaj točno opredeljenem obdobju, pa naj gre pri tem za 3, 5 ali 10 let usmerjenega in organiziranega delovanja za dosego nakazanih ciljev, in

— v skladu z drugo zahtevo mora računati s postopnim uresničevanjem, pri čemer se kaže najbolj opirati na že doseženo — če je v skladu s pričakovanji — in najhitreje in najbolj odločno odpravljati najhujše privilegije v pridobivanju in delitvi.⁷

Glede na to, da ni namen mojega prispevka podrobno razčleniti vsakega od

⁷ Le-tako je namreč mogoče razumeti tudi razpravo Uroša Andrejevskega na sestanku, omenjenem v uvodu tega prispevka, ko je omenil napovedane restrikcije v zvezi z doslednejšim uresničevanjem programa gospodarske stabilizacije in rekel, da »je treba določiti zaporedje, da moramo poznati posledice glede na to, da je naša država heterogena po gospodarski razvitosti«. (Politika, 23. 3. 1984)

napisanih členov dogovora, ampak predvsem nakazati razkorak med pričakovanji in njihovo prisotnostjo v osnutku, se bom v ocenjevanju osredotočil le na naslednja problemska področja, ki se — logično — bolj ali manj pokrivajo s poglavji v osnutku dogovora:

- splošnih določb,
- pridobivanja dohodka,
- planiranja dohodka in razporejanja dohodka,

— dohodka iz naslova izjemnih ugodnosti,

- razporejanja čistega dohodka,
- delitve sredstev za osebne dohodke in skupno porabo ter delitve osebnih dohodkov na podlagi živega dela,
- oblikovanja in delitve sredstev za osebne dohodke na podlagi minulega dela,
- vloge samoupravnih sporazumov o skupnih osnovah in merilih.

III. Ocena problemskih področij iz osnutka družbenega dogovora

3.0. Splošne določbe

V uvodnem delu osnutka naj sicer kot izrazito pravilno usmerjeno misel poudarim ugotovitev, »da imajo organi družbenopolitičnih skupnosti in subjekti zunaj združenega dela neupravičeno močan vpliv na ustvarjanje, razporejanje in delitev dohodka«, vendar pa moram hkrati opozoriti na nepravilen prevod (sticanje = pridobivanje), še bolj pa nepotrebno poenostavljanje, saj razporejanju dohodka in čistega dohodka sledi (kot kvartalna delitev) delitev osebnih dohodkov (teoretično pravilneje od sicer uveljavljenega pojma: delitve sredstev za osebne dohodke). V naslednjem, četrtem odstavku uvodnega dela pa je tako kot v samem naslovu govor o skupnih osnovah in merilih na področju dohodka, pri čemer pa samo besedilo ne na tem niti na drugih mestih v osnutku ne poskuša potegniti jasne črte ločnice med obema pojmom, kar vodi do pošplošitev in nepotrebnih nejasnosti. Spomnim naj, da smo (po mojem mnenju kar uspešno) pojma osnov in meril za razporejanje čistega dohodka v Sloveniji opredelili že s »sistemskim« družbenim dogovorom (Ur. list SRS, št. 1/1983, z dne 13. 1. 1983) in sicer v 6. členu. Tako »so osnove za razporejanje čistega dohodka elementi, s katerimi na podlagi zakonov, samoupravnih sporazumov in drugih splošnih aktov ugotavljamo položaj, naloge in obveznosti temeljne organizacije v družbeni reprodukciji ... da so merila za razporejanje čistega dohodka med seboj povezani in soodvisni kazalci, s katerimi se ugotavlja, meri, primerja, vrednoti in izkazuje doseganje rezultatov dela delavcev temeljne organizacije in njihov prispevek k skupnemu rezultatu dela.« Ob tem lahko rečem, da bi lahko na enak ali zelo podoben način opredelili tudi osnove in merila za razporejanje dohodka in da lahko pri pridobivanju dohodka (npr. na

družbenoekonomskih podlagah skupnega prihodka) kot osnove opredelimo (pogojem poslovanja prilagojene) normativizirane ali standardizirane obsege vloženega živega dela, materialnih stroškov in amortizacij ter uporabljenih poslovnih sredstev, kot merila pa pričakovane rezultate in seveda odstopanja dejanskih od pričakovanih (planskih) rezultatov vloženega živega in minulega dela. Pri delitvi osebnih dohodkov pa kaže osnove iskati v kategorijah, kot so ravnine zahtevnosti dela (ali oprava) in (delovne) naloge, posebni (časovni) pogoji dela, dogovorjena raven solidarnosti, pojem inovacije, obseg oblikovane akumulacije, investicije, delovna doba, sedanja in planirana raven osebnih dohodkov itn., merila pa (pri živem delu) v kakovosti dela (= rezultatih dela), (pri inovacijah) v obsegu z inovacijo povečanega dohodka, (pri minulem delu) v rezultatih investicij, relativnem pomenu oblikovane akumulacije, v rezultatih poslovanja organizacije združenega dela itn.

Prepričan sem, da so takšna prizadevanja za jasne opredelitve pojmov »osnove in merila« potrebna, saj brez tega lahko le s skepto gledam na zahtevo, podano v zadnji alineji 2. člena osnutka, po kateri naj bi v ... samoupravnih aktih ... podrobneje obdelali in konkretizirali ter dosledneje uporabljali skupne osnove in merila v celotnih odnosih pri pridobivanju in razporejanju dohodka ter pri delitvi sredstev za osebne dohodke.

V 5. členu, 4. alineja, osnutek dogovora postavlja kot enega od ciljev podpisnikov tudi »hitrejšje združevanje dela in sredstev ter nadaljnji razvoj samoupravnih dohodkovnih odnosov na enotnem jugoslovanskem območju«. Ta, sicer hvalevredni cilj, pa mora biti obogaten s povsem določeno obveznostjo podpisnikov: krepitvijo tržnosti našega gospodarstva z vidika (neizkrivljenih!) trgov blaga, finančnih sredstev in deviz ter ob ceni, ki se oblikuje na podlagi

ponudbe in povpraševanja, kot temeljnem kriteriju.

V šesti alineji istega člena dogovor priporoča uveljavljanje načela, »da se za približno enako količino in kakovost dela ter rezultatov dela dosega približno enak osebni dohodek.« Na videz nesporno napisano besedilo, ki pa mu moram zaradi možnosti napačnih interpretacij očitati vsaj dvoje pomanjkljivosti.

a) pojmovno, ki je v tem, da ponuja dva sinonima v istem stavku, saj je pojem »kakovosti dela« teoretično enak »rezultatom dela«.

b) vsebinsko, saj je to načelo uresničljivo le, če gre za enakost količine in kakovosti dela tako pri posamezniku kot pri organizaciji združenega dela, nikakor pa ne, če gre za enakost količine in kakovosti dela le pri posamezniku.

3.1. Pridobivanje dohodka

V 6. členu, 2. odstavek, 1. alineja, dogovor nakazuje vzpostavljanje »enakih pogojev gospodarjenja in ustvarjanja (pravilno: pridobivanja, op. M.M.) dohodka na trajni osnovi na enotnem jugoslovanskem tržišču«. Ker sem po značaju previden ob več kot dobronamernem besedilu, ki pa ni uresničljivo, predlagam, da bo šlo za obveznosti udeležencev v vzpostavljanju »potrebni pogojev za doseganje enakih možnosti ustvarjanja in še zlasti pridobivanja dohodka...«.

Osnutek dogovora z besedilom svojega 7. člena kar nekako pozablja na misli v 6. členu, saj možnosti pridobivanja dohodka išče predvsem v sicer samoupravnem odločanju, zanemarja pa vlogo trga in na njem delujočih avtonomnih sil ponudbe in povpraševanja. Ta pozabljivost ni — razen z omembo tržišča — skoraj v ničemer popravljena z vsebino 8. člena.

Tudi 9. člen bi prav gotovo pridobil svoj smisel, če bo končno besedilo dogovora željo po tem, »da bi način pridobivanja skupno ustvarjenega dohodka na temelju združevanja dela in sredstev... postal prevladujoč«, vtirilo v sfero trajnejših odnosov med organizacijami združenega dela.

Glede na to, da gre v 10. in 11. členu predvsem za ponavljanje določil iz zakona o združenem delu, priporočam pri popravkih besedila jasnejše opredelitve osnov in meril za pridobivanje dohodka in napotil za njihovo nadaljnjo konkretizacijo na strokovno primeren način. Ob tem pa seveda ne morem mimo nedopustne strokovne površnosti v 10. členu osnutka, ko je v 2. stavku pri osnovah za določitev prispevka glede na (živo in) minulo delo, izpuščena kategorija normiranega obsega uporabljenih poslovnih sredstev, in v 11.

členu osnutka, ko se zanemarja običajno dejstvo, da tudi delavci temeljne organizacije — uporabniki združenih sredstev v proces združevanja dela in sredstev vlagajo svoja sredstva — svoje minulo delo. V 2. odstavku 11. člena pa nikakor ne gre že spet le za standarde materialnih stroškov in stroška amortizacije, ampak tudi za normativ potrebnih uporabljenih sredstev nasploh. Prav tako se (glej 3. odstavek 11. člena) pravica v skupnem dohodku do sredstev za širitev materialne osnove dela ne dosega »v skladu s samoupravnim sporazumom«, torej neodvisno od rezultatov poslovanja, ampak »v skladu z osnovami in merili prispevka delavcev, k doseženemu rezultatu, določenimi v samoupravnem sporazumu«.

V členih 12—18, ki »pokrivajo« svobodno menjavo dela, predvsem pogrešam predlog načina učinkovitega nadzornega delovanja uporabnikov kot posameznikov pri (včasih) nezadovoljivih storitvah delavcev v družbenih dejavnostih. Dogovor mora po mojem mnenju na vsak način vsebovati tudi povezavo prihodka in posledično dohodka organizacij združenega dela v družbenih dejavnostih z minulim delom teh delavcev, ki se lahko kaže v izvirnem dohodku temeljnih organizacij iz gospodarskih dejavnosti bodisi kot pozitivni, bodisi kot negativen dejavnik. Predlagam tudi ureditev terminologije glede standardov in normativov v celotnem besedilu osnutka (primerjaj npr. 11. člen, 2. odstavek in 14. člen, 2. odstavek, 1. alineja). Izredno sporno pa je po mojem mnenju besedilo zadnje alineje 14. člena in sicer zato:

— ker pri oblikovanju dohodka temeljne organizacije izhaja iz povprečnega osebnega dohodka družbenopolitične skupnosti, čeprav popravljenega z določenimi (kdo bo o tem odločal?) količnikom zahtevnosti (pravilneje kot stopnja sestavljenosti).

— ker pri oblikovanju tega dohodka v načelu (glej variantno razmišljanje v 15. členu) ne priznava sredstev za razširjeno reprodukcijo.

Naj mi bo oproščeno, če pri komentiranju posežem po možnih skrajnostih. Delavci v zdravstvenem domu namreč nimajo nič manj dela in s tem pravice do izvedenega dohodka že zato, ker smo v neki družbenopolitični skupnosti priča bodisi prevelikemu številu delavcev (glede na potrebe) in s tem nižjemu povprečnemu osebnemu dohodku, bodisi pretežno priučenim in polkvalificiranim delavcem, ki pa lahko v nekaterih primerih (npr. v tekstilni industriji), ob sicer relativno nizkih povprečnih osebnih dohodkih, ustvarjajo sicer velik obseg dohodka. V zvezi z drugim od mojih zadržkov pa naj spomnim, da se nekatere družbene dejavnosti, predvsem ra-

ziskovalna, visokošolsko izobraževanje, pa tudi bolnišnično zdravstvo, ne morejo normalno razvijati brez sredstev za razširjeno reprodukcijo. Ob tem si je končno treba brez ovinkarjenja odgovoriti tudi na vprašanje? »Ali sploh želimo poznati normalne ekonomske cene družbenih dejavnosti ali ne?« Ponoven sprehod skozi to poglavje pa mojih pričakovanj — dasi bo kdo zatrjeval, da so v 6., 7. in 8. členu nekatere zamisli kot strategija implicitno vključene — v celoti ne zadovoljuje. Pogrešam (ob že naštetih) namreč zamisli o tem,

— da delavce razpolaganje z določenim obsegom in kakovostjo družbenih sredstev obvezuje k povsem določenemu ravnanju in rezultatom,

— da se morajo načelu samostojnega in odgovornega ravnanja naših gospodarskih subjektov smiselno prilagoditi ali celo podrediti posamezni podsistemi in (ekonomske) politike v naši družbi,

— da morajo udeleženci dogovora preprečevati vse oblike (inflacijskega) povpraševanja, ki ne temeljijo na ustvarjenih delovnih rezultatih,

— da je treba zagotoviti enakomernjšo ekonomsko politiko, da bi preprečili stalno spreminjanje pogojev poslovanja, in

— da se moramo zavedati tudi drugih pozitivnih prispevkov (npr. k povečanju izvoza ali k ustrežnejši strukturi gospodarstva) gospodarskih subjektov, ki se (žal) vedno (tako) ne odražajo v dohodku tega subjekta ali pa se sploh ne odražajo v njegovem dohodku.

3.2. Planiranje dohodka in razporejanje dohodka

Osnutek dogovora popolnoma upravičeno vključuje tudi področje planiranja dohodka, saj je v preteklosti, pa tudi še danes, prav nizka kultura planiranja tako pri pridobivanju kot razporejanju dohodka vodila do njegove anticipirane porabe. Pri poglavju o planiranju dohodka pa se že z vso teoretično ostrino pokaže pomanjkljivost zavoljo nerazčiščenih pojmov o osnovah in merilih za razporejanje dohodka in čistega dohodka. Mislim na vsebino 22. člena, v katerem se — vsaj oblikovano — popolnoma enači vloga štirih sicer pomembnih kazalnikov (po mnenju jezikovnega rabsodiščča je ta beseda primernejša kot: kazalci):

— dohodek na delavca,
— dohodek na angažirana sredstva,
— akumulacija na angažirana sredstva (ta izraz bi v slovenskem prevodu vsekar kazalo zamenjati z izrazom: povprečno uporabljena poslovna sredstva; op. M.M.), in

— bruto osebni dohodek na delavca,

pri razporejanju dohodka in čistega dohodka.

Vsebinsko je namreč vloga teh kazalnikov v obeh navedenih procesih razporejanja bistveno različna, saj (ob upoštevanju ravni opremljenosti z družbenimi sredstvi!) prva dva kazalnika lahko služita kot merili uspešnosti gospodarjenja (praviloma po izračunu indeksov kazalnikov), druga dva kazalnika pa sta (poudarjam!) v teh dveh procesih razporejanja izraziti snovi, s katerimi moramo računati pri razporejanju, pa naj gre za njuno sedanjo ali planirano raven. Ti dve osnovi za razporejanje sta namreč že rezultat razporejanja čistega dohodka, zaradi česar ju tudi tehnično ne moremo obravnavati enako kot prejšnji dve merili. Za vse štiri kazalnike veljajo sicer pogosto omenjena opozorila v zvezi z korektnostjo njihovega izračunavanja, kar pa je seveda bolj stvar ustreznih zakonskih opredelitev (v zakonu o ugotavljanju in razporejanju celotnega prihodka in dohodka), zato jih tu ne kaže ponavljati.

Izredno sporna in celo nevarna — zato ker gre za neposredno povezovanje z razporejanjem dohodka in čistega dohodka — pa se mi zdi »temeljna in trajna rešitev primerjati te kazalce s povprečjem gospodarstva v republiki in pokrajini«. (2. odstavek 22. člena) Pisci osnutka se glede tega lahko z vso avtoriteto sklicujejo na besedilo iz sklepnega dela programa (glej točko 1.1. mojega gradiva), v katerem pa kot ekonomist ne vidim prave logike, saj je povsem razumljivo, da bodo take razlike med kazalniki različnih dejavnosti in panog nujno (po ekonomskih zakonitostih!) vedno obstajale in logično dajale tudi usmeritve za prestrukturiranje gospodarstva. Kakršnakoli vnaprej dana težnja po prisilnem odpravljanju teh razlik (gre morda zgolj za zlobno interpretacijo implicitno napisanega besedila v osnutku), je skregana z ekonomsko pametjo. Vedno in ne le v »prehodnem obdobju, dokler niso odpravljene razlike v pogojih poslovanja in pridobivanja dohodka«, pa bo priporočljivo te kazalnike za neko organizacijo združenega dela primerjati s kazalniki drugih organizacij združenega dela v dejavnosti (npr. gradbeništva), panogi (npr. lesna industrija) ali podskupini (npr. tkalnice) oziroma s kazalniki povprečje na ta način opredeljenih organizacij (seveda, upoštevaje raven opremljenosti z družbenimi sredstvi!). To pa zato, ker gre pri sorodnih (glede dejavnosti, ki jo opravljajo) organizacijah združenega dela za približno enako opredeljen nabavni in prodajni trg, za delavce enakih ali podobnih poklicev, za podobna delovna sredstva itn., ki takim primerjavam praviloma lahko dajo ekonomski smisel.

Očitke naslavljam tudi na vsebino 23. člena, ki sicer potiska v ospredje primer-

jave po sorodnosti dejavnosti, pri tem pa premalo poudarja različno raven opremljenosti (s poslovnimi sredstvi še posebej) in pozablja, da so nizki bruto osebni dohodki na delavca lahko tudi posledica prevelikega števila delavcev (v primerjavi z normalno potrebnim številom za določen obseg dohodka oziroma raven rezultatov). Zato menim, da je tako zapisana vsebina 23. člena v popolnem nasprotju z geslom »za enake rezultate dela približno enake osebne dohodke«, saj ponuja slabše (po obsegu koristno opravljenih delovnih ur) zaposlenim delavcem ohlapnejše merilo za enako raven (povprečnega) osebnega dohodka.

V poglavju o razporejanju dohodka se ponovno vračam k »stari« temi: odsotnosti razlikovanja med osnovami in merili, saj je npr. ves 26. člen namenjen obravnavi osnov za razporejanje dohodka, pa se vendar uporabi tega pojma hkrati dosledno izogiba.

3.3. Dohodek iz naslova izjemnih ugodnosti

Pozornost zaslužita tudi vsebini 30. in 31. člena, ki brez predhodno opravljene analize vzrokov za rezultate poslovanja dajeta popust manj uspešnim organizacijam združenega dela, kar ne morem razumeti drugače kot izkrivljeno tolmačenje solidarnosti. Takšnim nedopustnim skrajnim stališčem, ki povsem zanemarjajo ustavno zahtevo (15. člen Ustave), da delavci družbena sredstva družbeno in ekonomsko smotno uporabljajo in jih kot materialno osnovo... obnavljajo, povečujejo in izboljšujejo, se pri tej uravnilovski logiki priključuje še vsebina 32. člena, ki proglašča kot del dohodka, ki je rezultat izjemnih ugodnosti, razliko med ustvarjenim čistim dohodkom (že večkrat zavrtna kategorija ponovno v vlogi nadomestnega smotra poslovanja, op. M.M.) na delavca temeljne organizacije združenega dela in dvakratnim čistim dohodkom na delavca gospodarstva republike oziroma pokrajine«. Gre za teoretično in praktično nedopustno besedilo, kjer zakon o združenem delu (111. člen) govori:

a) o dohodku in ne o čistem dohodku, b) smiselno o potrebni opredelitvi samih izjemnih naravnih razmer, samih izjemnih ugodnosti in drugih izjemnih ugodnosti, ki niso rezultat dela delavcev temeljne organizacije, **ne pa o ugotovitvi izjemnih rezultatov.**

Kako pa je še dodatno zgrešena že kritizirana primerjava na področje republike oziroma pokrajine, pa kaže samo nekaj podatkov o dohodku na delavca (po podskupinah dejavnosti za obdobje januar—september 1983 v gospodarstvu Slovenije, glej brošuro Aktualna tema: Do-

govor o uresničevanju družbene usmeritve razporejanja dohodka v letu 1984 in metodologija za spremljanje izvajanja dogovora, Delavska enotnost, januar 1984):

	din
— predelava dragih barvastih kovin	1.328.936
— proizvodnja kemikalij za kmetijstvo	1.575.159
— proizvodnja krmil	1.345.193
— letalski prevoz potnikov in blaga	1.403.552
— proizvodnja električnih strojev	502.590
— proizvodnja žaganega lesa	523.550
— proizvodnja volnenih tkanin	471.249
— trgovina na drobno (s kruhom, mlekom, mleč. izd.)	276.433

Opozarjam na nemajhne razlike med organizacijami združenega dela po posameznih podskupinah.

Nekoliko boljša (vsebuje kategorijo dohodka), a vsebinsko še vedno nesprejemljiva je alternativa stališča I. v tem členu, medtem ko alternativa II. ponuja črtanje člena 32. Ne vem, zakaj za sestavljalca osnutka ni (kot dobra prehodna rešitev) ustrezen predlog, da morajo delavci v svojih (planskih) aktih opredeliti možnostne izjemne pogoje, ob katerih nastopu bi morali del dohodka okvalificirati kot rezultat takih izjemnih ugodnosti.

Pri obravnavanju izjemnih ugodnosti in pridobljenega dohodka na tej osnovi pa ne morem mimo vprašanja, ali takšen dohodek v celoti nameniti za razširitev in izboljšanje materialne osnove dela ali pa ga je možno vsaj del nameniti tudi za povečanje dela čistega dohodka za osebne dohodke in skupno porabo. Mnenja sem, da je treba na vsak način (seveda v razumnih mejah) odpreti vrata za takšno možnost, saj drugače tudi izjemne ugodnosti pogosto ne bodo izrabljene.

3.4. Razporejanje čistega dohodka

V tem najkrajšem od vsebinskih poglavij se v 33. členu pojavlja sicer logična, a vendar po nepotrebnem ponovljena povezava z razporejanjem dohodka in sicer skozi besedilo »in iz splošnih ciljev ter skupnih interesov razvoja, določenimi z družbenimi plani družbenopolitičnih skupnosti«, v katerega ozadju niso kategorije iz razporeditve čistega dohodka, ampak druge samoupravno sprejete, zakonske in pogodbene obveznosti iz dohodka.

Posebno pozornost pa zasluži vsebina naslednjih treh členov, s katerimi se določajo pravila igre pri razporejanju čistega

dohodka na dva njegova zaokrožena dela: osebne dohodke in del čistega dohodka za skupno porabo na eni strani ter akumulacijo (del čistega dohodka za poslovni sklad), vključno z delom čistega dohodka za rezervni in druge sklade na drugi strani.

Besedilu teh členov (34., 35., 36.) lahko že na prvi pogled očitamo, da pozablja na ustavno interpretacijo (19. člen Ustave) skupne obravnave sredstev za osebne dohodke in skupno porabo, kar potem »popravlja« 37. člen osnutka dogovora v uvodnem stavku. Zanimarjen je tudi specifičen vpliv vloge temeljne organizacije združenega dela v družbeni reprodukciji na oblikovanje (neobveznega) dela čistega dohodka za povečanje rezervnega sklada.

Predem se lotim samega mehanizma razporejanja čistega dohodka, pa se moram rad ali nerad dotakniti prevladujočega stališča mnogih stanovskih tovarišev glede oblikovanja minimalne ali normalne akumulacije (glej navedbo besedila J. Prašnikarja v točki 1.2., op. 2). Nihče ne dvomi v dobre namene vseh tistih, torej tudi J. Prašnikarja, ki žele zagotoviti povečanje obsega družbenih sredstev in njihovo smotnejšo uporabo. Nedvomno med nosilci stališč, ki vidijo primeren vzvod za to v minimalni ali normalni (seveda gre med obema za bistveno razliko) akumulacijski stopnji, in mano, ki zastopam uporabo drugih mehanizmov, ni razhajanja v spoznanju, da mora družba⁸ oziroma njeno (republiško, pokrajinsko) gospodarstvo v določenem obdobju, npr. letu dni, zagotoviti povsem določen obseg akumulacije iz čistega dohodka. Pri obveznikih oblikovanja normalne (podobno, a ne enako velja tudi za minimalno) akumulacije pa za razliko od prevladujočega stališča ekonomskih teoretikov, ki obseg akumulacije neposredno (z uporabo akumulacijske stopnje) povezujejo z obsegom povprečno uporabljenih poslovnih sredstev ali poslovnega sklada pri (temeljni) organizaciji združenega dela, v sistemu, ki se ob proglašeni socialistični blagovni proizvodnji imenuje samoupravni socialistični sistem, zastopam drugačno stališče. Mnenja sem, da je pri razporejanju čistega dohodka treba zagotoviti delavcem temeljnih organizacij (najprej) rezultatom dela primeren obseg sredstev za osebne dohodke in skupno porabo, dolžnost oblikovanja akumulacije pa je treba povezati s planiranim in pridobljenim dohodkom, ki mora biti tem večji, čim večji je v okviru gospodarstva in podskupine obseg pov-

⁸ Gre za interpretacijo znane marksistične ugotovitve, da je narod ekonomsko svoboden takrat, ko samostojno (upoštevajoč tudi načeli vzajemnosti in solidarnosti) razpolaga z ustvarjenim dohodkom.

prečno uporabljenih poslovnih sredstev v temeljni organizaciji. S končnim rezultatom tako zamišljenega razporejanja sem se v načelu približal zagovornikom (po potrebi različne) akumulacijske stopnje na povprečno uporabljena poslovna sredstva, vendar moja pot do takšne stopnje pelje prek normalnih osebnih dohodkov, hkrati pa zato akumulacijske stopnje ne fiksira, ampak jo povezuje s pridobljenim dohodkom.

Vztrajanje na vnaprej opredeljeni akumulacijski stopnji pa kaže oceniti tudi z mikroekonomskega vidika. Oblikovane tržne cene temeljni organizaciji, ki proizvaja in prodaja več različnih vrst izdelkov, nikakor ne zagotavljajo enake stopnje dobička niti na polno lastno ceno poslovnih učinkov niti na uporabljena poslovna sredstva. Delavci, ki v njenem okviru proizvajajo različne izdelke, ob doseganju standardov in normativov sploh ne čutijo vpliva različnih stopenj dobička pri posameznih skupinah izdelkov, saj gre za povsem razumljivo kompenzacijo nadpovprečnih in podpovprečnih stopenj dobička v njihovem skupnem rezultatu. Logika tega mehanizma kompenzacije, ki bi ga morali dosledneje uporabljati tudi na ravni delovne organizacije z več temeljnimi organizacijami, pa na ravni gospodarstva pomeni, da moramo posledice nihanj v gospodarskem položaju dejavnosti, panog in podskupin (ob predpostavljenem doseganju normalne ravni fizično izraženih kazalnikov učinkovitosti!) deloma prevreči tako na obseg pričakovane akumulacije kot na obseg sredstev za osebne dohodke in skupno porabo. Ta vpliv na sredstva za osebne dohodke in skupno porabo je pač nujno potreben že zaradi tega, ker je lahko določen premik v ekonomskem položaju po rezultatih v podskupini, panogi ali dejavnosti povprečne temeljne organizacije že znak tudi dolgoročne težnje o izboljšanju ali poslabšanju položaja gospodarskega področja v gospodarstvu.

To nekoliko daljše razmišljanje se mi je zdelo nujno, če naj bolj podprto izrazim določene pomisleke zaradi nedorečenega mehanizma v 34., 35. in 36. členu, pri čemer je kakovost nakazanih primerjav kazalnikov temeljne organizacije z republiški ali pokrajinskimi povprečji resnično lahko le podatkovnega pomena. Sam mehanizem, za katerim mora stati tudi jasen način njegove uveljavitve, mora po mojem mnenju imeti izhodišče v **obveznosti** (in ne pravici!) temeljnih organizacij, podskupin, panog in dejavnosti, da glede na obseg povprečno uporabljenih poslovnih sredstev, tržni položaj in gospodarsko moč (vključno število zaposlenih in njihova kvalifikacijska sestava) dosežejo v določenem obdobju (letu, 5 letih) nek

obseg dohodka, s katerega razporeditvijo morajo prispevati k uresničitvi planirane narodnogospodarske razdelitve družbenega proizvoda. To razdelitev bi morali do ravni panog ali podskupin predlagati republiški in pokrajinski zavodi za družbeno planiranje, znotraj panog in podskupin na eni ter sestavljenih in delovnih organizacij na drugi pa naj bi stekli mehanizmi samoupravnega sporazumevanja (o osnovah in merilih za razporejanje čistega dohodka, o temeljih plana, o združevanju dela in sredstev), ki bi podrobneje, a še vedno okvirno, določili vlogo posamezne organizacije združenega dela pri uresničitvi narodnogospodarskih razmerij kategorij iz razdelitve družbenega proizvoda.

Doseganje povprečnih planiranih rezultatov v skladu z danimi možnostmi bi tako omogočalo tudi približno povprečno ($X\%$ za osebne dohodke in skupno porabo: $(100-X)\%$ za akumulacijo) razporeditev čistega dohodka, nakazano v procesu srečujočega planiranja za posamezno panogo ali podskupino. Pri tem pod rezultati razumem tako (in predvsem) doseženi dohodek kot kazalnike dohodka (delavca, dohodek), povprečno uporabljena poslovna sredstva in tudi druge kazalnike, npr. tehnične proizvodnosti, »tehnično« izražene gospodarnosti, deleža izvoza v celotnem prihodu, delež inovacijskega dohodka v celotnem dohodku itn. Kazalnika akumulacija (povprečno uporabljena poslovna sredstva in bruto osebni dohodek) delavca sta lahko v **procesu razporejanja** čistega dohodka sicer pomembna kažipotata (osnovi, nikakor pa ne merili uspešnosti. V primeru odstopanja od možnih rezultatov, predvsem dohodka, pa se sprožijo znani mehanizmi zniževanja ali povečevanja obeh temeljnih kategorij iz razporeditve čistega dohodka, torej osebnih dohodkov in skupne porabe na eni ter širše pojmovane akumulacije na drugi strani. V primeru nedoseganja planiranega dohodka nastopa zniževanje obsega obeh kategorij (do določenega odstopanja dejanskega rezultata v primerjavi z normalnimi navzdol) najprej prenosoma zmerno do dohodka in šele potem s hitrejšim padanjem obsega akumulacije in počasnejšim padanjem obsega osebnih dohodkov in skupne porabe ter v primeru preseganja planiranega dohodka seveda narobe.

S takšnim prijemom v dogovoru bi na eni strani reafirmirali samo planiranje dohodka, pravilneje porazdelili obveznosti za oblikovanje akumulacije in — kjer je treba upoštevati neurejenost sedanjega stanja tudi trajno opredeliti težnjo k oblikovanju rezultatom primerne normalnega obsega sredstev za osebne dohodke in skupno porabo v vsaki temeljni organizaciji. Da bi se izognili očitkom, da takšen

predlog daje izredno razdelitveno moč planskim organom, samo troje opozoril oziroma sugestij:

— tudi planski organi so vključeni v sistem srečujočega se planiranja,

— začnimo v skladu z Energetsko mislijo (točka 1.2., op. 1) pri sedanji razdelitvi dohodka v gospodarstvu, seveda izboljšani s takojšnjo odpravo nekaterih izrazitih pomanjkljivosti in privilegijev, in

— dosledno vztrajajmo na začrtani poti.

3.5. Delitev sredstev za osebne dohodke in skupno porabo ter delitev osebnih dohodkov na podlagi živega dela

Z vsebino VI. poglavja osnutka dogovora z naslovom »Delitev sredstev za osebne dohodke in skupno porabo« skušajo udeleženci dogovora z usmerjeno akcijo zadati učinkoviti udarec poenostavljenemu in zato nestrokovnemu prijemu pri urejanju organizacije dela in delitvenih razmerij v organizacijah združenega dela in delovnih skupnostih ter s tem zmanjšati število opornih točk, na katere se opirajo nosilci — za naš nadaljnji gospodarski in družbeni razvoj tako nevarne — uravnilovske miselnosti. Prav zaradi te nevarnosti pa kaže besedilo osnutka v določenih členih še dodelati.

Tako bi morda med cilje, navedene v 37. členu, vključili misel, da je le urejena organizacija dela lahko ustrezno izhodišče za delitev po rezultatih dela. To pa narekuje, da so dela in naloge v razvidu del in nalog dosledno izpeljane iz analize delovnega procesa v temeljni organizaciji in delovni skupnosti, ne pa odraz slabega preslikovanja vsebine dela na obstoječih delovnih mestih v neprimerno opredeljena dela in naloge. Nakazanemu načinu ustrezen prijem v dogovoru bi zagotovil tudi potrebno uveljavitev kategorij »delovno področje« in »delovni program« delavca ter potisnil kategorijo »delovnega mesta« tja, kamor spada, torej le med organizacijske kategorije.

Pomislek imam tudi glede tega zapisa nega stališča v zadnji alineji 37. člena, po katerem »se sredstva za skupno porabo delijo na delavce po načelu vzajemnosti in solidarnosti«, kot kategorija za delitev teh sredstev pa ni v ničemer omenjen delovni prispevek delavca, kar je tako v nasprotju z obstoječo prakso kot izhodišči, ki priporočajo le pretežnost vpliva načel vzajemnosti in solidarnosti, ne pa njihovo izključnost. Priporočam — vsaj v slovenskem prevodu — da ne govorimo o škartu, ampak o izmetu in da ne govorimo o vrednotenju del in nalog, ampak o ugotavljanju in dolo-

čanju njihove zahtevnosti.

Z vsebinsko nedoslednostjo se srečamo v 40. členu, v katerem bi moral biti govor o predvidenem prispevku in o številu enot enostavnega dela, izraženih z enotami časa (urami) ter zahtevnostjo dela, izraženo z relativnim razmerjem do enostavnega dela. V besedilu tega člena od elementov zahtevnosti najdemo namreč le sestavljenost in pogoje dela, izpuščena pa sta odgovornost in napor(i) pri delu. Tudi besedilo v 41. členu kaže izboljšati, saj potreben čas za vsako konkretno delo in nalogo nikakor ne more izhajati »iz dogovorjenega časa za tipična dela in naloge v isti ali sorodni dejavnosti«, ampak le iz širše dogovorjenih (lahko tudi v sporazumih dejavnosti oziroma panog) normativov časa, potrebnega glede na domnevane pogoje, za doseganje določene kakovosti dela (=rezultatov dela glede na njihovo količino, kakovost in gospodarnost pri njihovem doseganju). Upravičenost moje kritike potrjuje tudi nestrokovno napisana vsebina 43. člena, v kateri se sicer potrjuje moja logika iz pripombe k 41. členu, hkrati pa se poleg kakovosti opravljenega dela navajajo elementi gospodarnosti pri doseganju rezultatov dela, ki so v kakovost dela že vključeni.

Strokovno-politično pozornost zasluži 44. člen, ki nikakor ne sme obvezovati k enotni metodologiji za ugotavljanje in določanje zahtevnosti (takšna metodologija mora v posamezni temeljni organizaciji dopuščati upoštevanje konkretnih razmer), ampak le k enotnim metodološkim izhodiščem.

V 45. členu smo že spet priča neustreznosti rabi pojmov, ko gre za »merila za količino in kvaliteto opravljenega dela«, uporabljena pa bi morala biti pojma »meril za količino rezultatov in kakovost dela«.

Zaporedje členov kaže, da se mu pisci niso posvetili s potrebno vsebinsko pozornostjo, pa zato predlagam, da teče zaporedje členov po členu 39 takole: 40, 41, prvi 2,3 vrstici 43. člena, 42, 44, 45 ter 43. člen od 2., 3. vrstice dalje. Naj na tem mestu priporočim sestavljalcem predloga dogovora še (morebitno) obogatitev besedila glede osebnega dohodka na osnovi rezultatov ustvarjalnih pobud (inovacij), glede delitve sredstev skupne porabe za posamezne namene in posameznike, hkrati pa predlagam zamenjavo vrstnega reda 52. in 53. člena.

3.6. Oblikovanje in delitev sredstev za osebne dohodke na podlagi minulega dela

Tega dela svojih pripomb na besedilo osnutka dogovora ne morem začeti brez

opozorila, da kaže o minulem delu razmišljati tudi pri pridobivanju dohodka, saj z odločanjem za takšne ali drugačne investicije danes delavci odločilno vplivajo na pogoje pridobivanja dohodka jutri.

Pripombe, ki jih imam na samo besedilo, sicer niso zanemarljive in jih bom zato kasneje tudi navedel, so pa glede na cilje družbenega dogovora manj pomembne v primerjavi z ugotovitvama:

— da »pri uresničevanju pravic in obveznosti delavcev v združenem delu, kar zadeva temeljni proizvodni odnos, torej položaj in vlogo delavca tozda pri odločanju o dohodku in razširjeni reprodukciji, zaostajamo«,⁹

— da »je Bakarićeva analiza funkcioniranja ekonomskega sistema vodila k sklepu, da kaže temeljne vzroke motenj v gospodarskih tokovih iskati predvsem v odtujevanju presežne vrednosti od neposrednega proizvajalca«. ¹⁰

Iz teh dveh ugotovitev, ki ju seveda podpiram, izpeljujem pripombo, da mora biti ta del osnutka obarvan prav s tovrstnim poudarkom. Če pa je tako, potem kljub načelnemu stališču, da v ta dogovor ne kaže vnašati nobenih kvantifikacij, velja vendarle razmisliti o morebitnem »ovrednotenju« pomena gospodarjenja z družbenimi sredstvi. V Sloveniji smo v razpravah o ustreznih strokovni podlagi glasno razmišljali, da naj bi delež sredstev za osebne dohodke na podlagi minulega dela v celotnih sredstvih za osebne dohodke znašal ob povprečnih rezultatih temeljne organizacije (lahko tudi ob upoštevanju rezultatov delovne in sestavljene organizacije) od 5—15%. Določitev konkretnega odstotka v tem razponu pa mora biti v odvisnosti od navedenih elementov v 46. členu osnutka (žal so nanizani nekoliko neurejeno!) ter od **opremljenosti s sredstvi**, saj »postaja... uporaba družbenega kapitala vse odločilnejši kakovostni dejavnik celotnega gospodarjenja«. ¹¹

Najresnejša strokovna zamera napisanemu besedilu pa gre v dveh smereh:

— zanemarja namreč dejstvo, da zakon o razširjeni reprodukciji in minulem delu govori najmanj o 3 vrstah osebnega dohodka na podlagi minulega dela, pri čemer dogovor — resnici na ljubo — osebne dohodke iz naslova prihrankov pri uporabi proizvodnih sredstev uvršča (in s tem se strinjam) med osebne dohodke iz naslova živega dela. V dogovoru pa je nedopustno izpuščena vrsta osebnega dohodka, ki jo navedeni zakon uvaja v 1. alineji 70. člena in se pri tem sklicuje na prvo, drugo in peto alinejo 62. člena istega zakona.

Praksa uveljavljanja osebnega dohodka na podlagi upravljanja s sredstvi razširjene reprodukcije (3. alineja 70. člena) pa bo

najbrž v dogovoru prav tako odločno zahtevala smiselne rešitve za tiste naložbe, pri katerih lahko rezultate ugotavljamo, kot za tiste, kjer to ni mogoče ali je negospodarno,

— poenostavlja, in to zelo neustrezno (v 48. členu osnutka) oblikovanje dela sredstev osebnih dohodkov na podlagi minulega dela v organizacijah združenega dela družbenih dejavnosti in delovnih skupnosti, saj pozablja na zakonsko zahtevo (1. odstavek 63. člena zakona o razširjeni reprodukciji in minulem delu), da se ta del oblikuje »v odvisnosti od povečanja dohodka temeljnih organizacij materialne proizvodnje, s katerimi uresničujejo svobodno menjavo dela, od povečanja družbene produktivnosti dela oziroma povečanja družbenega dohodka«.

Opozoril bi še na manjšo netočnost v besedilu 47. člena, v katerem je govor o večjem ali manjšem delu sredstev za osebne dohodke po minulem delu temeljne organizacije v primerjavi s sorodno dejavnostjo. Gre, natančneje povedano, za zamisel, po kateri bi se odstotek teh sredstev, določen za primer doseganja povprečnih ali planiranih rezultatov, povečal v primeru doseganja nadpovprečnih rezultatov in seveda narobe.

Prepričan sem, da bodo pričakovanja v zvezi s tem delom osnutka izpolnjena le ob večji udarnosti in jasnosti besedila, sicer pa bomo tudi še naprej na pomembnih sestankih slišali besede odgovornih posameznikov, da je v razpravah o minulem delu mnogo filozofiranja.

3.7. Vloga samoupravnih sporazumov o skupnih osnovah in merilih

O takšnih poglavjih (VII. poglavje osnutka dogovora) posamezniki vse pogosto razmišljajo že preveč utrujeni ali pa kot o poglavjih, v katerih ni prave vsebine, ampak zgolj lepo urejeno zaporedje povsem dorečenih postavk. To pa seveda še zdaleč ni res.

Predvsem ni povsem jasno, za kakšne sporazume v danem primeru pravzaprav gre, ali le za sporazume s področja razporejanja dohodka in čistega dohodka ter de-

⁹ Povzeto iz avtorizirane priredbe razprav Sergeja Kraigherja o uresničevanju dolgoročnega programa ekonomske stabilizacije, Delo, Ljubljana, 2. november 1983, stran 7

¹⁰ Povzeto iz razprave Jakova Sirotkoviča na okrogli mizi »Misel in delo Vladimira Bakarića«, revija »Danas«, Zagreb, 2. aprila 1984, str. 21.

¹¹ Roman Albreht o uresničevanju dolgoročnega programa gospodarske stabilizacije (2), Delo, Ljubljana, novembra 1983, str. 5.

litve sredstev za osebne dohodke ali pa je v njih vključeno tudi področje pridobivanja dohodka. Če gre za sporazume z vključenimi skupnimi osnovami in merili s področja pridobivanja, kaže zaporedje alinej v vseh sporazumih — in torej tudi v členu 57 — 59 — prilagoditi zaporedju alinej v dogovoru. To pa seveda ne pomeni, da morajo vsi sporazumi vključevati vse alineje. Razlog za tako stališče je v tem, da je treba najprej jasno razčistiti, kje se določena problematika predvsem ureja, kje se dopolnjuje in kje (v katerem sporazumu) ji morda ni mesta.

Če gre za delovno organizacijo z več temeljnimi organizacijami, ki je hkrati vključena v sestavljeno organizacijo, kaže vsebinsko na ravni sestavljene organizacije določiti predvsem skupne osnove in merila za pridobivanje dohodka (pojmi vloženega živega in minulega dela). Skupne osnove za razporejanje dohodka in čistega dohodka ter skupne osnove glede obveznosti temeljnih organizacij pri odpravljanju motenj, skupne osnove glede delitve dela čistega dohodka za sklad skupne porabe, skupne osnove in merila za ugotavljanje pogojev, ki omogočajo pridobivanje dela dohodka — rezultata izjemnih ugodnosti. Na ravni delovne organizacije pa kaže vsebinsko **predvsem** določiti skupna merila za razporejanje dohodka, skupne osnove in merila za delitev sredstev za osebne dohodke in za določanje višine nadomestil osebnega dohodka in drugih prejemkov. Skupna merila glede obveznosti temeljnih organizacij pri odpravljanju motenj, skupna merila glede delitve dela čistega dohodka za sklad skupne porabe, uporabiti, dopolniti oziroma razdelati pa skupne osnove in merila tako iz sporazumov v sestavljeni organizaciji kot v dejavnosti oziroma panogi.

Na ravni dejavnosti oziroma panoge pa morajo biti podana predvsem skupna merila za razporejanje čistega dohodka ozi-

roma za oblikovanje sredstev za osebne dohodke in skupno porabo, vključno z ustreznimi kazalniki in priporočeno metodologijo za njih uporabo, skupna metodološka izhodišča za določanje zahtevnosti del in nalog, tipičnih za udeležence sporazuma in relativna razmerja zahtevnosti tipičnih del in nalog, za katerimi pa morajo »stati« podrobni opisi in pričakovani rezultati dela.

Da bi se izognili nesporazumom, dvoje opozoril:

— navedel sem samo najbistvenejše elemente (po mojem mnenju) posameznih sporazumov, ne pa vseh,

— osnove za razporejanje dohodka in čistega dohodka morajo biti z vsemi poudarki predvsem določene v »reprodukcijskih« sporazumih delovnih in sestavljenih organizacij, merila za razporejanje čistega dohodka pa v skladu z Marxovo mislijo o enakosti¹² v sporazumih dejavnosti oziroma panog.

S tem drugim opozorilom hkrati zavračam tezo, da so skupna merila za razporejanje čistega dohodka znotraj delovne organizacije apriori primernejša od skupnih meril v panogi ali podskupini (glej besedilo v točki 1.2., op. 5); odločilni kriterij večje primernosti je sorodnost ali podobnost pogojev ustvarjanja in pridobivanja dohodka.

IV. Zaključek

Pričakovanja, tako vse jugoslovanske javnosti kot moja, v zvezi s tem družbenim dogovorom niso majhna, so celo velika ter zahtevna, in celo prav je tako. Naloga, ki so jo sestavljalci osnutka opravili, je bila obsežna in težka, zato rezultati niso mogli biti najboljši. Naloga, ki je pred udeleženci, pa ne bo nič lažja, še zlasti zato, ker bomo po javni razpravi dosledno zahtevali, da

bodo v končno besedilo dogovora (na račun spornih ali celo nesprejemljivih delov osnutka) vključene najboljše zamisli, skladne s cilji našega družbenoekonomskega razvoja, zapisanimi v ustavi in verificiranimi ob sprejemanju dolgoročnega programa gospodarske stabilizacije.

Nekaj drugih (ob že omenjenih) virov, uporabljenih pri pisanju tega prispevka:

a) avtorski:

1. *Mihelčič Miran*: Usmerjanje delitve in razporejanje čistega dohodka v gospodarstvu, ČGP Delo — TOZD Gospodarski vestnik, Ljubljana, 1983, str. 338.

2. *Turk Ivan*: Teoretični in metodološki vidik vzpostavljanja in uporabe kategorij skupnega prihodka, skupnega dohodka in svobodne menjave dela, gradivo za posvet o raziskovalnih dosežkih na področju urejanja dohodkovnih odnosov v različnih oblikah združevanja dela in sredstev, Gospodarska zbornica Slovenije, Ljubljana, 26. in 27. 3. 1984.

b) drugi:

3. *Delitev osebnih dohodkov naj spodbuja dobro gospodarjenje v organizacijah združenega dela*, članek, Delo, Ljubljana, 27. 3. 1983, str. 5,

4. *Uravnilovka med delom in nedelom, okrogla miza: nagrajevanje ustvarjalnega dela*, članek, Delo Ljubljana, 14. 5. 1983,

5. *Zarade razmjerne radu* (Načrt Društvenog dogovora o dohodku, članek, revija Danas, Zagreb, 20. 3. 1984, str. 24—25,

6. *Zdaj, ko je manj denarja za OD, je pomembno, da več dobe boljši delavci*, članek, Delo, Ljubljana, 5. 3. 1983.

¹² V navedenem gradivu pod 3, Kritika..., str. 19, pravi Marx: Pravica proizvajalcev je sorazmerna njihovim prispevkom dela, enakost je v tem, da se meri z istim merilom, z delom...«.